

LES RELACIONS DIPLOMÀTIQUES D'ESPANYA DURANT LA
SEGONA GUERRA MUNDIAL (1939-1945)

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Oriol Guirado Gutiérrez

Curs: 2023-2024

Alberto Pellegrini

Facultat de Geografia i Història

Grau en Història

Resum: El següent estat de la qüestió tracta de mostrar i analitzar les relacions diplomàtiques que va tenir l'Espanya franquista amb altres potències durant el període de la Segona Guerra Mundial (1939-1945) i com aquestes van influenciar a la política exterior espanyola. Es tracta d'una anàlisi únicament de les relacions diplomàtiques que van portar a la no actuació de l'Espanya franquista al conflicte mundial, per aquest motiu no es parlarà d'aspectes relacionats amb l'economia ni cap aspecte que no sigui diplomàcia internacional.

Paraules clau: Espanya, Segona Guerra Mundial, Neutralitat, Francisco Franco, Política Exterior, Diplomàcia, no-bel·ligerància, Jordana, Serrano, Aliats, Hitler, Mussolini, Eix.

Abstract: The following state of affairs aims to show and analyse the diplomatic relations that the Francoist Spain had with other powers during the period of the Second World War (1939-1945) and how this influenced Spanish foreign policy. This is an analysis solely of the diplomatic relations that led to Francoist Spain's non-participation in the global conflict; for this reason, aspects related to the economy or any aspect other than international diplomacy will not be discussed.

Keywords: Spain, Second World War, Neutrality, Francisco Franco, Foreign Policy, Diplomacy, Non-belligerence, Jordana, Serrano, Allies, Hitler, Italy, Mussolini, Axis.

Índex

1. Introducció	4
2. Context històric	5
3. 1939-1940: La neutralitat esbiaixada	6
3.1. Relacions amb l'Eix	6
3.1.1. <i>Itàlia</i>	6
3.1.2. <i>Alemanya</i>	8
3.2. Relacions amb els Aliats	9
4. 1940 – mitjans 1941: La temptació	10
4.1. Relacions i discussions amb l'Eix	10
4.1.1. <i>Alemanya</i>	10
4.1.2. <i>Itàlia</i>	12
4.2. Relacions amb els Aliats	14
5. Mitjans 1941 – tardor 1942: Declivi de les possibilitats i pressions dels aliats	18
5.1. Relacions amb l'Eix	18
5.2. Relacions amb els Aliats	20
6. Tardor 1942 – estiu 1944: El gir de jordana	23
6.1. Fi de les relacions amb Itàlia	23
6.2. Paper dels Aliats	26
7. Estiu 1944 – estiu 1945	34
7.1. Relacions amb els Aliats i darrers contactes amb Alemanya	34
8. Conclusions	37
9. Bibliografia	42

1. Introducció

La meua motivació en l'elecció del tema del treball (les relacions diplomàtiques d'Espanya durant la Segona Guerra Mundial, 1939-1945) sorgeix del meu interès personal en comprendre com les decisions diplomàtiques d'Espanya en aquest període tan crucial han modificat la seva posició en la comunitat internacional i la seva relació amb les potències involucrades directa o indirectament en el conflicte. M'intriga explorar com la suposada neutralitat d'Espanya sota el règim de Francisco Franco va impactar en l'escenari mundial i les relacions amb les diverses potències del moment, com Regne Unit, Estats Units, Alemanya i Itàlia. Així mateix, m'interessa analitzar com les pressions i estratègies de les potències bel·ligerants han impactat en les decisions polítiques d'Espanya durant aquest període, ja que entendre la dinàmica d'aquestes relacions internacionals és essencial per comprendre millor el paper d'Espanya en el context global de la Segona Guerra Mundial. A més, considero que aquest tema és rellevant tant des d'una perspectiva històrica com contemporània, ja que dona llum sobre els llegats i les implicacions de les polítiques exteriors adoptades durant el temps del conflicte mundial.

Amb aquest treball vull analitzar com els historiadors han tractat el tema, sobre quins punts s'han fixat, quins elements destaquen, entre altres.

El treball consta únicament d'una anàlisi de les relacions diplomàtiques que va establir Espanya durant el conflicte mundial comprès entre 1939 i 1945. D'aquesta manera, no es parla de cap aspecte militar, econòmic, de política interior, entre d'altres que no siguin diplomàcia, a excepció d'alguna petita menció en cas necessari per estructurar el discurs. Les obres de Tusell (*Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*), Payne (*Franco y Hitler: España, Alemania, la Segunda Guerra Mundial y el holocausto*), Bowen (*Spain during World War II*), Carotenuto (*Franco e Mussolini. La guerra mondiale vista dal Mediterraneo: i diversi destini di due dittatori*), Thomàs (*Roosevelt y Franco. De la Guerra Civil española a Pearl Harbor*), entre altres, han estat les lectures primordials tant per l'estructuració i organització del treball, com de l'anàlisi extret d'elles.

A més, de manera paral·lela, s'ha fet ús d'obres complementàries per a certs aspectes que, tot i que els autors no li dediquin un gran espai, o que no facin referència a la diplomàcia, igualment s'han considerat per fer un ràpid esment.

2. Context històric

Al 1939, mentre que Espanya sortia del període obscur que va marcar la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), donant pas a l'establiment de la dictadura del General Francisco Franco fins a la seva mort al 1975, a Europa s'iniciaven els primers passos que acabarien per desencadenar la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

Espanya, tot i no participar directament en el conflicte, va acabar sent objecte d'interès d'altres països que sí participaven, com és el cas d'Alemanya, Itàlia, Regne Unit o Estats Units. Els pas del Règim franquista per la Segona Guerra Mundial va estar marcat per la seva temptativa a intervenir en el conflicte alineant-se amb les potències que configuraven el bloc de l'Eix, oposada als intents per evitar-ho de les potències que configuraven el bloc dels Aliats.

Durant aquest període, Espanya desenvoluparà una sèrie d'interessos territorials que augmentaran la temptació per participar a la guerra. Aquesta va ser reforçada per Alemanya i Itàlia –països del bloc de l'Eix que desitjaven la participació espanyola modificant la posició espanyola de “neutral” a “no-bel·ligerància”. Al contrari, també van aparèixer els Estats Units i Regne Unit –països del bloc dels Aliats– que van dur unes relacions diplomàtiques amb Espanya per evitar la seva intervenció.

A partir de 1942, amb el gir de Jordana i el retorn a la “neutralitat”, es va passar d'una Espanya procliu a l'Eix a una Espanya que començava a redibuixar les relacions diplomàtiques per alinear-se amb els Aliats –els que s'esperava que guanyessin la guerra. Malgrat això, les relacions entre Espanya amb els Estats Units i el Regne Unit van ser purament comercials, destacant la crisi del wolfram juntament amb les pressions aliades sobre Espanya. Les relacions amb Itàlia van desaparèixer amb la caiguda de Mussolini al 1943.

Les relacions amb Alemanya es van mantenir de manera limitada, tot i les exigències dels Aliats fins 1945, quan Espanya trenca els llaços amb Alemanya per l'augment de les pressions i la convicció que l'Eix havia perdut la guerra.

3. 1939-1940: La neutralitat esbiaixada

3.1. Relacions amb l'Eix

3.1.1. Itàlia

Tusell i Queipo de Llano esmenten que l'esclat de la guerra mundial va ser una sorpresa desagradable per la Itàlia de Mussolini com per l'Espanya de Franco. Segons els autors, això va ser fruit de la consciència de no preparació davant d'un conflicte de llarga durada –especialment evident en el cas d'Espanya– i, de la sensació que un aliat en temes ideològics havia pres una decisió greu i compromesa, la qual no tenia en compte els interessos de les potències lligades a ella, ni la possibilitat que, com a conseqüència a la guerra, es produís una situació contrària al que en teoria era el fonament principal de l'acció política exterior del Reich¹. A diferència de la resta d'autors, Tusell i Queipo de Llano destaquen que, mentre que a Mussolini li causava malestar el fet que Hitler s'havia endinsat en una aventura molt distant dels interessos mediterranis d'Itàlia, a Franco li preocupava més el fet que l'atac a Polònia tenia com a inevitable conseqüència la intervenció de Rússia i, per tant, l'avenç rus cap al centre d'Europa, el que resultava inadmissible per una dictadura anticomunista, afavorint l'apropament de Franco i Mussolini. Els autors esmenten que, abans de l'entrada italiana al conflicte, la estreta relació hispana-italiana es podia percebre en l'evolució de la política interior espanyola i la confirmació de l'estreta col·laboració entre Serrano i Ciano, així com el paper rellevant d'Espanya en un bloc de neutrals, que tindria com eix a Itàlia². Com es reflecteix en el llibre de Tusell i Queipo de Llano, un bloc de neutrals que estaria dirigit per la Itàlia feixista, format per les nacions amb les que Mussolini tenia major influència –països dels Balcans i Espanya³. Per tant, en el moment de l'entrada italiana va provocar l'adequació espanyola a les noves perspectives de la situació internacional i la postura del seu principal aliat.

A més, ambdós autors esmenten la importància dels acords per a Espanya amb Itàlia, així sabrien quina seria l'actitud d'Itàlia en aquesta eventualitat. I és que, per a ells, l'evolució de l'escenari internacional va contribuir a ratificar la identitat hispana-italiana.

¹ TUSELL, X. i QUEIPO DE LLANO, G. (1985): *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*. Barcelona: Editorial Planeta, p.51.

² *Id.*, p.51.

³ Aquest plantejament no era més que un producte de les circumstàncies on, Itàlia, per potenciar la seva rellevància internacional reuniria a aquests països que veien amb prevenció la penetració del comunisme a centre Europa. No acabarà sent fructífer per la indecisió de Mussolini.

Complementàriament, a la relació hispana-italiana, Tusell i Queipo de Llano diuen que, amb l'esclat de la guerra, al si del feixisme italià hi havia una postura clarament contrària a l'entrada en el conflicte, tot i que el propòsit que perseguia Mussolini era que la postura d'Espanya estigués molt propera de la italiana en el moment en què Itàlia iniciés les hostilitats. Però, en realitat, Mussolini no volia donar la sensació que desitjava endarrerir la seva entrada en el conflicte, sinó absolutament contrària⁴.

Ambdós autors identifiquen les preocupacions més grans dels italians i els espanyols amb les Balears, ja que només Menorca semblava haver estat en disposició de defensar-se, al contrari que Mallorca, on Franco va demanar ajuda submarina i d'aviació italiana. Tot i que, com remarquen els autors, la posició espanyola es mantenia a favor de la marginació del conflicte⁵.

En comparació, Moradiellos observa que, en el pla diplomàtic, els vincles amb les potències de l'Eix constituïen el marc referencial de la política exterior espanyola. Per aquest motiu, la dictadura franquista es va decantar i alinear amb l'Eix en oposició a França i Gran Bretanya. Com bé reflecteix l'autor, les aspiracions espanyoles – combinades amb les de l'Eix – van adoptar característiques antibritàniques i antifranceses, a causa de la presència colonial a Gibraltar i per la rivalitat al protectorat sobre el Marroc, a més de la disputa pel control de la ciutat internacional de Tànger⁶. Malgrat això, Moradiellos fa una visió de la situació interna⁷ i geoestratègica, la qual limitava a Espanya a l'hora d'executar una política revisionista de la resta de potències. Com es pot observar, Moradiellos fa una anàlisi en què se centra més en la necessitat que tenia Espanya en mantenir la seva neutralitat dient que Franco va explicar a Ciano les raons de la neutralitat i, alhora, la seva voluntat de modular aquesta política per afavorir a l'Eix; decretant-se la neutralitat l'1 de setembre de 1939, moment en què Alemanya envaeix Polònia⁸. Aquí es pot observar com la neutralitat espanyola és una decisió forçada i no una intenció pròpia de Franco. Al mateix temps, Mussolini es va declarar “no-bel·ligerant”. Segons l'autor, amb aquesta mesura, Mussolini no ocultava la seva soterrada solidaritat diplomàtica i

⁴ TUSELL, X. i QUEIPO DE LLANO, G. (1985): *Franco y Mussolini*, op. cit., pp. 68-70.

⁵ *Ibid.*, p.71.

⁶ MORADIELLOS, E. (2016): “España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945: Entre resignaciones neutralistas y tentaciones beligerantes”. A NAVAJAS, C. i ITURRIAGA, D. (Eds.), *Siglo. Actas del V Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo*. Universidad de La Rioja, p.57.

⁷ Espanya adverteix a Roma i Berlin de la necessitat d'Espanya de pau davant la situació de vulnerabilitat militar i dificultats internes.

⁸ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.58.

econòmica amb Alemanya, alhora que seguia amb el programa de preparació d'Itàlia per entrar a la contesa al moment oportú.

Per a Carotenuto, Mussolini esperava poder mirar a Espanya com un govern amic. Per a ell hi ha dues necessitats de la política feixista que impliquen que sigui un govern amic, presentat com un aliat segur en el pròxim conflicte mundial. Per un costat existeix la necessitat comuna de guanyar temps en la decisió d'entrada. Per l'altre costat, Mussolini aposta per una política d'ampliació i reequilibri de l'Eix. Al mateix temps, Itàlia seguia una política d'apropament amb els països de l'Est d'Europa amb l'objectiu de relaxar i reequilibrar la influència alemanya⁹. En l'anàlisi de l'autor, es complementa la política exterior amb la política interior, ja que esmenta que, deu dies després de la signatura del Pacte *Antikomintern*, Itàlia va envair Albània i, Franco, davant la pèssima situació del país i de l'exèrcit, creia que havia de perseguir a Itàlia i Alemanya en termes d'escalada militar. Per aquest motiu, el 8 de maig de 1939, Espanya –i altres signants del pacte– abandona la Societat de Nacions.

Aquest abandonament, per a Payne, no suposava que Espanya fos un país satèl·lit de cap altre de l'Eix, ja que Franco era un nacionalista amb una política que es basava en la seva avaluació de què era millor pels interessos d'Espanya. I és que, com esmenta Payne, Franco va dir que Espanya havia de centrar-se en la seva reconstrucció i prescindir –pel moment– de les seves ambicions a l'estranger i, que en els següents cinc anys no estaria preparada para enfrontar-se a una altra guerra¹⁰.

3.1.2. Alemanya

Segons Payne, la signatura del Pacte *Antikomintern* i el tractat d'amistat amb Alemanya va ser dut a terme en secret, perquè la postració econòmica d'Espanya i la seva reconstrucció requerien de relacions correctes amb França i Gran Bretanya –com a mínim pel moment. L'autor mostra una Espanya poc important per a Hitler després de la Guerra Civil, tot i que, per a Hitler, la política de neutralitat d'Espanya a la crisi venidora i a la possible guerra seria la més beneficiosa per Alemanya, per tal de produir, a Gran Bretanya i França, una gran incertesa i un potencial efecte dissuasiu¹¹. I és que, com comenta Payne,

⁹ CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini. La guerra mondiale vista dal Mediterraneo: i diversi destini di due dittatori*. Milano: Sperling & Kupfer Editori, p.60.

¹⁰ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler: España, Alemania, la Segunda Guerra Mundial y el holocausto*. Madrid: La Esfera de los Libros, p.80.

¹¹ *Ibid.*, p.81.

l'única arma de l'exèrcit alemany amb interessos estratègics a Espanya va ser la marina, perquè els dirigents espanyols van manifestar el seu entusiasme en desenvolupar una gran flota naval espanyola. L'autor, a més, posa èmfasi en la falta de comunicació entre els membres de l'Eix durant el 1939 quan Hitler no va informar dels seus plans de guerra a Itàlia i Espanya; i com Espanya, en aquest moment, ja s'havia compromès a mantenir una benvolent neutralitat ajuntant-la tant com pogués¹².

A diferència de la resta d'autors, Payne ens mostra una figura medidora de Franco en el moment de la declaració de guerra Aliada contra Alemanya –3 de setembre de 1939. Però, per a ell, això no era més que un intent de reduir un conflicte que, si s'estengués a Europa Occidental, podria haver causat greus danys a Espanya. Per això, la neutralitat espanyola es va anunciar al dia següent. Amb aquesta declaració de neutralitat, Payne ens confirma el mateix que Moradiellos; una neutralitat esbiaixada, ja que Franco va acceptar la petició alemanya que submarins alemanys es proveïssin en els ports espanyols¹³. L'anàlisi intern del règim que acaba fent Payne mostra com, per als dirigents del règim, l'esclat de la guerra a Europa era una perillosa complicació per a un país encara postrat a causa de la seva pròpia guerra interna; indicant que la resta de conservadors eren partidaris d'una autèntica neutralitat, malgrat que els més feixistes preferien el biaix acuradament controlat a favor d'Alemanya.

3.2. Relacions amb els Aliats

Moradiellos ens explica que la primera mesura dels Aliats davant la situació internacional va ser implantar un bloqueig naval per interrompre el tràfic comercial hispana-alemany i restablir la seva hegemonia en el comerç exterior espanyol. En aquest aspecte, Moradiellos para atenció en la relació econòmica aliada amb Espanya, fins a tal punt en què Gran Bretanya va enviar una delegació a Madrid per a negociar les dimensions d'un acord econòmic de guerra amb Espanya per abastir-la d'allò que urgentment necessitava. Seguint en la línia econòmica, l'autor esmenta que al 1940 es va produir un primer acord comercial amb França i, posteriorment, un segon acord comercial i financer amb Gran Bretanya –forçats per la situació¹⁴. Moradiellos, igual que Payne, esmenta que l'estricta neutralitat era pura necessitat i no de lliure opció, per això, les autoritats espanyoles van

¹² PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.85.

¹³ *Ibid.*, p.86.

¹⁴ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.59.

manifestar des del primer moment una parcialitat evident cap a Alemanya com a l'única potència de l'Eix bel·ligerant. A més dels diversos motius econòmics i estratègics que demandaven la neutralitat, l'autor es fixa en la política interna en el moment en què apareix un nou factor que va fer més difícil la inestable situació interna a principis de 1940; la tensió política es traduïa en diverses orientacions de política exterior, tot i que tots els implicats entenien la necessitat de la neutralitat per raons de força major¹⁵.

4. 1940 – mitjans 1941: La temptació

4.1. Relacions i discussions amb l'Eix

4.1.1. Alemanya

Tusell creu que Espanya va veure a Hitler com un benèfic instrument, a través del qual s'arribaria a la justícia en les relacions entre els pobles en benefici espanyol. Tusell en destaca la situació interna d'Espanya que passava per misèries i impotències militars. Tot i que aquesta realitat no fos certa, es va utilitzar com argument per evitar la pròpia entrada a la guerra. Per l'autor, els espanyols, en l'expressió dels seus desitjos van ser a l'inici més cautelosos¹⁶. L'oferiment inicial –estiu de 1940– va suposar una imprudència, tenint com a conseqüència el perill d'intervenció durant molt de temps, i sempre a canvi de res, encara que es va produir una retracció espanyola posteriorment. Tot i això, segons Tusell, si hagués existit un interès per part de Hitler en l'entrada d'Espanya, el més probable és que s'hauria produït. Però, com s'esmenta, no va ser així i aquesta és la principal raó, segons l'autor, per la que Espanya es va lliurar de la guerra. Seguidament, Tusell explica que el perill d'entrar al conflicte desapareix d'Espanya en el moment de la derrota francesa¹⁷. És a partir d'aquí que Tusell responsabilitza al general Serrano de la veritable decisió de no-intervenció, el qual va haver d'adoptar una decisió definitiva per la situació de fam i la posició dels militars, que estaven en contra de l'opinió de Serrano. L'autor situa a Espanya, al llarg de 1941, en una posició d'intervenir prometent fer-ho quan es donessin les circumstàncies favorables per a ella, però l'evolució va ser molt diferent de la desitjada¹⁸.

¹⁵ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.60.

¹⁶ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*. Madrid: Temas de Hoy, p.200.

¹⁷ Tot i que, el record de la Guerra Civil va ser sentir als seus dirigents simpatia per l'Eix.

¹⁸ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.203.

Per a Payne, la imatge que es tenia a Espanya entre 1940-1941 de Hitler era profundament distorsionada. L'Espanya que descriu Payne és d'una Espanya que lamentava els efectes de la guerra interna, deixant el país en una situació de debilitat, afegint-hi la necessitat de defensar els arxipèlags llunyans. Per l'autor, la presa de Gibraltar per part d'Espanya seria la solució ideal per Alemanya¹⁹. El territori africà, des del Marroc fins a Guinea Equatorial, era la reivindicació territorial espanyola²⁰, com mostra Payne, a canvi que Espanya es preparés per entrar al conflicte al costat d'Alemanya²¹. Davant d'aquesta situació, l'autor mostra com el govern espanyol va intentar donar suport a una maniobra alemanya per poder negociar la pau. Aquesta maniobra era intentar atraure a l'exrei d'Anglaterra a Espanya²². Doncs, se'ns mostra una Espanya que accepta donar suport al bàndol alemany a la contesa, però, que alhora, no és favorable a la seva entrada al conflicte. L'autor, a més, posa atenció en l'intent espanyol d'estendre la seva influència a Portugal –país amb qui es va signar un tractat d'amistat i no-agressió–, així com en Serrano informant a Portugal que Alemanya no podia permetre l'existència d'un independent aliat de Gran Bretanya al continent i, doncs, Espanya permetria el pas de les tropes alemanyes per envair Portugal. En aquest aspecte, Payne mostra a Serrano com la principal figura que intentava influenciar a Portugal dient que, en observar el mapa d'Europa, en termes geogràfics, Portugal no tenia dret a existir. Com s'esmenta, les peticions espanyoles anaven de la mà amb la petició alemanya, que en finalitzar la guerra, Alemanya obtindria una illa del territori canari com a base militar. L'èmfasi de Payne en els acords hispano-germànics ens permet analitzar la negativa de Franco i Serrano en la cessió d'un territori renunciant a la sobirania espanyola, la qual cosa fa que Franco ho accepti, però només l'ús compartit sense renunciar-hi a la sobirania espanyola²³. Per tant, es pot observar com, en aquests moments, Franco pressuposava indubtablement que Espanya entraria en el conflicte²⁴.

¹⁹ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.118.

²⁰ Vid.: ROS AGUDO, M. (2008): *La Gran tentación: Franco, el Imperio Colonial y el proyecto de intervención española en la Segunda Guerra Mundial*. Barcelona: Styria; i NERÍN, G., BOSCH, A., i PRESTON, P. (2001): *El Imperio que nunca existió: la aventura colonial discutida en Hendaya*. Barcelona: Plaza y Janés.

²¹ L'únic que li interessava a Hitler era entrar en noves negociacions en el comerç exterior espanyol, cosa que la guerra impedia.

²² PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.122.

²³ *Ibid.*, pp. 135-137.

²⁴ Hitler es va mostrar sempre molt interessant en els territoris africans que disposava Espanya per poder establir bases militars, tot i la negativa de Franco i Serrano davant la cessió d'algun territori sota sobirania espanyola i, menys encara, cedir alguna de les Illes Canàries. Sembla que l'únic interès de Hitler era poder actuar en territori espanyol sense cap conseqüència que frenés la seva expansió per Europa.

En comparació, Moradiellos esmenta que els alemanys van començar a centrar la seva atenció en Gibraltar²⁵. Remarcant l'entrevista d'Hendaia, l'autor mostra com les possibilitats d'un acord hispano-alemany es van reduir notablement, ja que Franco es va negar a fixar una data d'entrada al conflicte si abans no s'acceptaven les demandes colonials espanyoles. A més, esmenta que Franco a Hendaia va acceptar signar un protocol secret que prescrivia l'adhesió d'Espanya al Pacte Tripartit²⁶, així com l'obligava a intervenir en la guerra de les potències de l'Eix contra Anglaterra²⁷. Tot i això, Franco va resistir a la pressió, perquè la debilitat militar era tan gran que Espanya perdria les Illes Canàries i les seves possessions d'ultramar.

Bowen, igual que altres autors, subordina la posició espanyola a la situació internacional. I és que, amb la invasió alemanya de la Unió Soviètica al juny de 1941, la posició estratègica d'Espanya es va transformar ràpidament. Per una banda, ja no era possible que els alemanys envaïssin Espanya o la pressionessin per permetre un assalt a Gibraltar. I, per l'altra banda, el retorn nazi a l'anticomunisme va ser extremadament popular. Bowen també es fixa en els aspectes econòmics dient que Franco hagués estat a punt de declarar la guerra, a petició dels alemanys, però la dependència econòmica amb Gran Bretanya va fer que aquesta acció fos poc probable²⁸. Doncs, ens trobem amb una Espanya amb un marge d'actuació limitat per les seves relacions econòmiques. És per això, com esmenta Bowen, que Franco, en comptes de declarar la guerra, va optar per l'enviament d'una divisió voluntària d'espanyols per servir a l'exèrcit alemany; una proposta acceptada immediatament pels líders alemanys. Aquesta unitat de voluntaris va ser coneguda com la *División Azul*²⁹.

4.1.2. Itàlia³⁰

Tal com projecta Tusell, al maig de 1941 es tenia la sensació que Espanya s'allunyava de la neutralitat exigint la totalitat del poder per a la Falange. Davant aquest fet, l'autor posa

²⁵ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.64.

²⁶ Signat al 27 de setembre de 1940 per: Alemanya, Itàlia i Japó.

²⁷ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.67.

²⁸ BOWEN, W. H. (2006): *Spain during World War II*. University of Missouri Press. London: Routledge, p.40.

²⁹ *Ibid.*, p.42. Per a molts falangistes, el desplegament de la *División Azul* va ser una continuació de la lluita de la Guerra Civil.

³⁰ *Vid.*: CANOSA, R. (2008): *Mussolini e Franco. Amici, alleati, rivali: vite parallele di duea dittatori*. Milano: Le scie, Mondadori.

èmfasi en l'acció italiana donant consells d'intransigència pro Eix³¹. És per això que s'entén quan Tusell diu que qui tenia molt més interès per la participació espanyola era Itàlia, per raons estratègiques, ja que si la guerra havia de seguir vers els britànics, resultava lògic tenir l'ajuda espanyola al Mediterrani. Centrat en l'acció italiana, Mussolini va insistir en l'entrada d'Espanya al conflicte³².

En la mateixa línia, Payne diu que a Mussolini sempre li va avergonyir la seva incapacitat per complir el Pacte d'Acer amb Alemanya. Per aquest motiu, segons l'autor, Mussolini esperava arrossegar a Espanya al conflicte, ja que la posició espanyola, com a potència mediterrània era molt important per la guerra que Mussolini volia lliurar al sud d'Europa; acabant advertint a Franco que la derrota d'Alemanya a la guerra, tot i que Itàlia no entrés, suposaria la destrucció del règim feixista i, davant aquesta situació, només demanava la "simpatia" d'Espanya³³. Gràcies a aquest succés, Payne afirma que la posició de Franco va canviar lleugerament, ja que va mostrar una clara simpatia cap a l'actitud de Mussolini³⁴. És important remarcar que l'autor fixa el canvi de posició espanyola, de neutral a "no-bel·ligerant" en el moment de l'entrada d'Itàlia a la guerra (12 de juny de 1940), a més de practicar una solidaritat moral i econòmica³⁵. Cal fer un esment en què la posició de "no-bel·ligerància" no era una categoria reconeguda pel dret internacional, sinó que era una posició inventada i declarada per Mussolini al setembre de 1939 per expressar que Itàlia, malgrat no estar encara preparada per la seva entrada, donava suport enèrgicament a Alemanya³⁶.

Per a Queipo de Llano, Espanya, tant per les seves característiques socials com culturals, no podia tenir millor model, en un procés de *feixitització*, que Itàlia i, a més, els vincles que s'havien format permetien esperar que Franco fos un aliat de Mussolini per motius no només ideològics, sinó també derivats dels interessos materials d'ambdós països. La relació d'Itàlia amb Espanya que mostra Queipo de Llano és com una relació d'amistat entre un superior i un inferior o col·laborador situat a l'òrbita pròpia, però sense acabar traient profit d'aquesta situació subordinada. Per això, Mussolini es va limitar en

³¹ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.214.

³² Hitler va indicar a Mussolini el per què va rebutjar una estratègia mediterrània destacant la desconfiança que tenia amb Espanya.

³³ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.103.

³⁴ Els alemanys creien que l'entrada espanyola era inevitable, ja que, segons ells, l'entrada d'Itàlia provocaria l'entrada d'Espanya.

³⁵ Espanya esta tan conforme amb Itàlia que permet que faci ús del seu territori les vegades que vulgui.

³⁶ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.106.

considerar que tenia certa primacia sobre Franco. Tot i això, l'autora mostra que la Itàlia de Mussolini estava en les pitjors condicions per convertir-se en un estimulants per a la intervenció d'Espanya a la guerra³⁷. Per aquest motiu, en el moment en què es va fer patent la no preparació italiana fa la sensació que Mussolini va voler endarrerir la intervenció espanyola, per tal d'evitar tenir un possible competidor en repartir-se el Mediterrani.

En comparació, Carotenuto esmenta que de la mateixa manera del que va passar amb Alemanya i Itàlia, a mitjans de 1940 Mussolini estava convençut que estava impulsant a Espanya a intervenir, ja que segons les expectatives de Mussolini, Franco no tindria altra opció que alinear-se³⁸. Durant la fase de “no-bel·ligerància” espanyola, l'autor identifica a Portugal com el responsable i desenvolupador de les relacions d'Espanya amb els Aliats. En aquest punt, tot i que Franco tingués una simpatia amb les potències de l'Eix, s'observa com Carotenuto ens mostra un Franco que donat de les seves incapacitats militars, entre d'altres, és arrossegat lleugerament cap al bàndol dels Aliats fent que les accions i actituds d'Espanya siguin més prudents –considerant la capacitat defensiva i contraofensiva britànica. A més, es pot observar com l'autor intenta mostrar la importància que tenien les demandes territorials d'Àfrica per a Franco; ressaltar la necessitat de Franco d'unificar el Marroc sota la bandera espanyola, una part d'Algèria, l'ampliació de la regió subsahariana, l'expansió dels territoris espanyols en el Golf de Guinea –exigint, a més, l'adquisició de grans quantitats de mà d'obra negra– i, l'obvi reclam de Gibraltar. Per tant, es pot veure com Franco volia dissenyar un Mediterrani on els anglesos haurien de desmilitaritzar-se³⁹.

4.2. Relacions amb els Aliats

Payne observa que, tot i no adoptar Serrano una postura neutral davant les potències aliades i declarant la “solidaritat moral” d'Espanya amb l'Eix, el Govern espanyol va oferir lliurement la seva participació com a carta negociadora⁴⁰. Tot i això, aquest fet ens podria fer pensar que Serrano voldria aconseguir la pau entre les potències enfrontades,

³⁷ QUEIPO DE LLANO, G. (1996): “Franco y Mussolini entrevistados. La política exterior hispanoitaliana durante la guerra mundial”. A CONTRERAS, D. i PAYNE, S. (Eds.), *España y la segunda guerra mundial*. Madrid: Editorial Complutense, p.90.

³⁸ CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini*, op. cit., p.73.

³⁹ *Ibid.*, pp. 75-77.

⁴⁰ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.144.

ja que Alemanya es trobava en un moment de derrota aèria contra Gran Bretanya. Encara que els Estats Units també aniran a formar part del bloc dels Aliats, l'autor es focalitza més en l'actuació de Gran Bretanya, ja que és més pròxim a la península. Per aquest motiu, ens mostra com pel Govern de Churchill el manteniment de la neutralitat espanyola era de màxima importància; i els britànics ho mostrarien a través de diverses actuacions.

Amb això últim, Payne i Moradiellos ressalten com Gran Bretanya va haver de recórrer al suborn de dirigents espanyols per evitar la seva entrada a la guerra. Tot i que, Smyth⁴¹ i Wigg⁴² en parlen amb molta més profunditat, cal fer esment de *Sobornos. De cómo Churchill y March compraron a los generales de Franco*, d'Ángel Viñas, el qual tracta especialment el tema⁴³.

En general, Payne identifica la política britànica amb actuacions relatives a l'economia i, alhora, relaciona la política estatunidenca amb la britànica intervenint en l'abastiment i la situació interna d'Espanya. I és que, com esmenta l'autor, aquesta nova relació hispano-britànica va ser justificada pels espanyols com a mesura davant la situació d'emergència econòmica⁴⁴. A partir d'aquí, es pot veure que la intenció que tenia Gran Bretanya i els Estats Units era irritar a Alemanya a través de l'enviament de subministraments a Espanya, així, Espanya canviaria la seva postura lleugerament a favor dels Aliats.

Tusell se centra en l'acció anglesa per evitar l'entrada espanyola a la contesa a través de l'aprovisionament d'aliments, de tal manera que aconseguirien «una arma muy efectiva para controlar España»⁴⁵. Com bé s'afirma, Espanya era el país europeu que pitjor situació alimentària tenia i el feia especialment vulnerable. A partir d'aquesta consideració, l'autor ens clarifica la intenció d'ambdós bàndols dient que els alemanys oferien aliments a canvi de participar en la guerra, mentre que els Aliats els oferien a canvi de la pau, a través d'acords comercials on prometien reforçar la independència d'Espanya. Amb aquesta comparació s'observa com l'autor intenta ressaltar i fer-nos veure quin era el bàndol que vetllava pels interessos comuns (tot i que no fos així). Amb la formalització de l'acord

⁴¹ Vid.: SMYTH, D. (1991): "Les Chevaliers de Saint-George": La Grande-Bretagne et la corruption des généraux espagnols (1940-1942)". *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 41(162). Pp. 29-54.

⁴² Vid.: WIGG, R. (2005): *Churchill and Spain. The survival of the Franco Regime*. London: Routledge.

⁴³ VIÑAS, A. (2016): *Sobornos. De cómo Churchill y March compraron a los generales de Franco*. Barcelona: Crítica. Viñas cita una gran bibliografia mostrant com Hoare (ambaixador britànic a Espanya) tenia una estratègia paral·lela a la del Govern britànic; estratègia que es basava en la compra a través de suborns massius a molts dirigents del Govern espanyol per tal de mantenir la suposada neutralitat d'Espanya davant la possible entrada ala contesa i, a la qual, Viñas situa al capdavant a Juan March.

⁴⁴ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.170.

⁴⁵ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.260.

comercial amb Regne Unit, Tusell aprofita per mostrar el poc interès que tenia realment Alemanya en Espanya, ja que es va formalitzar sense oposició alemanya; fins tal punt en què Hitler parlava en termes de “deslleialtat” de Franco impedit que Gibraltar fos pres en un moment oportú. I és que, aquest desinterès alemany per Espanya ve donat de les exigències territorials que demanava Espanya per la seva participació en el conflicte, sense les quals, en no ser satisfetes per Hitler, Franco no permetria la invasió alemanya de Gibraltar. Amb el territori de Gibraltar, Tusell mostra la preocupació real britànica en l’apropament espanyol amb l’Eix. Churchill tenia por, perquè Alemanya, amb pocs efectius, seria capaç d’establir-se al territori i tancar l’Estret de Gibraltar permeten a Espanya d’una situació òptima en Tànger⁴⁶. Tal com bé esmenta l’autor, davant aquesta possible invasió alemanya, Gran Bretanya va veure amb bons ulls la possible presa de les Illes Canàries per poder tenir, junt amb les illes atlàntiques portugueses, el control marítim de l’oceà⁴⁷. Amb tot això, Tusell mostra la divisió que existia dins del Govern espanyol; Franco no volia entrar a la guerra, però volia la victòria alemanya i part del botí i, Serrano volia la immediata unió amb l’Eix amb la possible intervenció espanyola a la guerra⁴⁸ – si la situació ho permetia. Seguidament, Tusell esmenta que les relacions entre Espanya i Estats Units van estar lluny de ser bones per una sèrie d’incidents que van fer impossible la política ordenada des de Washington⁴⁹ a l’ambaixador nord-americà, de tal manera que no podia utilitzar l’arma econòmica per pressionar al Govern espanyol cap a la neutralitat.

Moradiellos a *Franco frente a Churchill*⁵⁰, com indica el seu títol, se centra en les relacions diplomàtiques que van existir entre ambdós governs durant la Segona Guerra Mundial. En aquest llibre, Moradiellos mostra amb molta claredat quina era la postura de Franco davant la contesa, un Franco que entre 1939 i 1941 està convençut que la guerra la guanyaran els alemanys. Davant aquest fet, com exposa l’autor, Churchill –primer ministre anglès– administra la política britànica enfocant-la a mantenir a Espanya lluny de les seves temptacions per unir-se a l’Eix. I és que, a partir d’aquest llibre específic en les relacions hispana-britàniques podem veure un Franco que abans de 1942 estava desitjant entrar al conflicte per obtenir les seves compensacions territorials de l’Àfrica,

⁴⁶ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.264.

⁴⁷ Amb les estratègies denominades “Pilgrim” i “Puma”.

⁴⁸ Donant pas a les tropes alemanyes a envair Gibraltar.

⁴⁹ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.278. Una actitud disposada a l’aprovisionament d’aliments a Espanya amb la condició de que no es mostrés una actitud hostil cap a Gran Bretanya i els seus aliats.

⁵⁰ MORADIELLOS, E. (2005): *Franco frente a Churchill. España y Gran Bretaña en la Segunda Guerra Mundial (1939-1945)*. Barcelona: Ediciones Península.

així com recuperar el territori de Gibraltar –sota sobirania britànica. Alhora, l'autor reflecteix com la política britànica va tenir el suport dels Estats Units en un moment molt delicat.

Thomàs aprofundeix molt més en les relacions que van existir entre Espanya i Estats Units, a més de Gran Bretanya, encara que fixant-se massa en aspectes comercials i econòmics. Segons l'autor, l'entusiasme franquista es va veure obstaculitzat per l'embargament, quasi complet, dels subministraments de petroli que els Aliats li van imposar al llarg de la major part de l'estiu de 1940. Aquesta resposta aliada va ser sol·licitada pels ambaixadors anglesos i francesos a Washington. D'aquesta manera, el bloqueig aliat a Espanya d'aprovisionament de combustible va causar greus d'anys en el país, fins a tal punt en què a finals de juliol de 1940, Espanya va reconèixer que les dificultats que augmentaven en el subministrament de petroli obligaven a agreujar les mesures restrictives del consum de carburants⁵¹. Amb això, Thomàs ens mostra com el desenvolupament bèl·lic de l'Espanya de Franco, a part de dependre de l'exterior, es va veure afectada pel bloqueig de subministraments en mans dels Estats Units. Com esmenta l'autor, fins i tot l'ambaixador Weddell es va mostrar davant el seu govern molt preocupat per la situació crítica, a la qual s'havia arribat a Espanya –aquesta situació podia empitjorar, ja que els Estats Units va estar a punt d'aprovar un embargament total. Segons Thomàs, a inicis d'agost de 1940, Gran Bretanya va ampliar el sistema de *navicerts*⁵² abastant carregaments de civada, entre d'altres –que fins al moment, per no tenir el *navicert* eren detinguts a alta mar. Aquest mecanisme es va convertir en un dels instruments més efectius de la política britànica que anava dirigida a mantenir a Espanya en una posició neutral al conflicte. Malgrat que hi ha d'altres, segons l'autor, aquesta permetia pressionar econòmicament i a voluntat de Gran Bretanya a una Espanya que era dependent del subministrament exterior⁵³.

Thomàs afirma que fins a Pearl Harbor, el president Roosevelt i els Estats Units van continuar implicant-se de manera creixent en la seva política de neutralitat activa a favor de Gran Bretanya, alhora que reforçaven la seva pròpia capacitat defensiva. És a dir, la prioritat de Roosevelt va ser la d'ajudar a Gran Bretanya en la seva lluita contra Hitler i

⁵¹ THOMÀS, J. M. (2007): *Roosevelt y Franco. De la Guerra Civil española a Pearl Harbor*. Barcelona: Edhasa, pp.212-218.

⁵² Certificat expedit per Gran Bretanya durant ambdues guerres mundials pel que s'acreditava el caràcter innocu dels carregaments noliejats pels vaixells sota bandera d'un Estat neutral al conflicte.

⁵³ THOMÀS, J. M. (2007): *Roosevelt y Franco, op. cit.*, p.226.

l'Eix⁵⁴. L'autor ens mostra com els Estats Units van dissenyar una política específica per a Espanya, una política no divergent ni diferent de la subordinada a la britànica seguida fins al moment, però sí més autònoma. Malgrat tot això, Thomàs, com altres autors, ens mostra una Espanya que està jugant a dues bandes. Per una part, Franco es mostrava ansiós per negociar amb Washington, però, alhora estava preparant la seva entrada a la guerra considerant també l'obtenció d'Alemanya una part considerable dels subministraments que necessitava⁵⁵.

5. Mitjans 1941 – tardor 1942: Declivi de les possibilitats i pressions dels aliats

5.1. Relacions amb l'Eix

A mitjans de 1941, com esmenta Payne, Franco va seguir insistint en la posició espanyola proclamant que Itàlia i Espanya estaven indubtablement unides en una missió històrica i insistia en la importància de la presa de Suez al mateix temps que la de Gibraltar, ja que d'altra manera la posició espanyola en una guerra es veuria extremadament difícil⁵⁶. A més, l'autor posa més atenció en el Protocol d'Hendaia, ja que Franco va recalcar que era obsolet, perquè les circumstàncies que van produir la seva formalització ja no hi eren. Amb això, s'intueix que es proclama que Espanya estava lliure de qualsevol obligació, tot i que Franco insistia en la seva disposició d'estar, per complet, al costat dels alemanys. Relacionat amb això últim, la posició de Berlín amb la situació interna d'Espanya, segons Payne era d'evitar immiscir-se directament, al contrari que la resta de potències⁵⁷. L'autor, de la mateixa manera que d'altres, mostra com Franco i Serrano no tenien les mateixes aspiracions; el primer es negava a entrar a la contesa i el segons demanava la immediata entrada a la guerra, el qual assegurava que era l'única manera de resoldre els problemes de la situació interna del país⁵⁸. A més, remarca que en aquests moments, si Espanya aconseguia eliminar el problema de l'abastiment, alhora que els alemanys complien certs desitjos militars d'Espanya, no era d'esperar que es produís l'entrada espanyola a la guerra al voltant de l'1 de juliol de 1941. Una vegada més es mostra com la negativa espanyola a participar en la contesa ve de les seves demandes territorials a

⁵⁴ THOMÀS, J. M. (2007): *Roosevelt y Franco*, op. cit., p.235.

⁵⁵ *Ibid.*, p.259.

⁵⁶ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.210.

⁵⁷ *Id.*, p.210.

⁵⁸ *Ibid.*, p.211.

l'Àfrica, les quals, per a Hitler, creaven una relació hispana-germànica de “demanar molt i donar poc”, ja que Alemanya només volia obtenir Gibraltar. L'insistent desig de Serrano d'entrar a la guerra, així com les conseqüències d'aquest no es deixen de veure en el discurs de Payne. Segons l'autor, Serrano, en la seva reunió amb el Führer a Berlín (29 de novembre de 1941) va insistir en la importància d'una ràpida victòria de l'Eix en el nord d'Àfrica afirmant que «España ha llevado a cabo cualquier posible Servicio al Reich dentro de sus modestes posibilidades»⁵⁹, alhora que es lamentava que el país depengués econòmicament de potències estrangeres provocant la cancel·lació, per part de Washington, de l'enviament de petrolers a Espanya. Respecte a la situació interna, Serrano va demanar el retorn de certs joves falangistes que participaven en la *División Azul* per tal de generar suport polític, ja que, com esmenta Serrano, a Espanya només la Falange era pro-Alemanya, perquè la nació encara estava infectada d'una gran quantitat de *rojos*. Payne caracteritza la segona meitat de 1941 com el període més tranquil per la política exterior espanyola des de l'inici de la contesa europea. Això és gràcies al fet que la pressió que patia Espanya per entrar a la guerra pràcticament va desaparèixer pel desplaçament de l'atenció alemanya cap a l'est d'Europa⁶⁰. Però, a més, les penúries econòmiques van obligar a Espanya a tenir un apropament *de facto* amb els Aliats. Per tant, l'autor ens presenta una situació internacional dividida entre l'est d'Europa –amb la presència alemanya– i, un sud-oest europeu, junt amb el nord d'Àfrica, exposada a la presència britànica i estatunidenca. Això, alhora de la contínua negativa de Franco d'entrar a la guerra va provocar que altres generals s'hi sumessin a la postura enèrgica contrària a l'entrada espanyola a la guerra. Per aquest motiu, com remarquen Payne i Moradiellos, l'alineament espanyol amb l'Eix va arribar al seu punt culminant a mitjans de 1941 provocant que mesos després es produís una lenta retirada de la postura pro-Eix.

La importància que dona Payne a la *División Azul* és la de marcar el punt àlgid de la col·laboració espanyola amb l'esforç bèl·lic alemany. I és que cap altre país “nobel·ligerant” va reclutar tota una divisió de tropes de reforç per lluitar en un front de la Segona Guerra Mundial durant dos anys⁶¹. Mentre que el retorn dels primers veterans al 1942 va suscitar entusiasme popular, el retorn definitiu dels voluntaris durant la tardor de 1943 –quan van augmentar les pressions perquè es dissolgués la *División Azul*–, es va

⁵⁹ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.227.

⁶⁰ *Id.*, p.227.

⁶¹ *Ibid.*, p.229.

aplegar qualsevol mena de publicitat i va ser acollit com apatia, donat que les condicions internacionals van canviar enormement⁶².

5.2. Relacions amb els Aliats

A partir d'aquí, Payne ens mostra com les temptatives de l'entrada espanyola s'esvaeixen progressivament alhora que augmenten les pressions dels Aliats, sobretot en la reducció de la col·laboració espanyola amb l'Eix en aspectes claus, la qual cosa mostrava com n'era de gratuïta i voluntària gran part de la cooperació. Això va provocar, evidentment, la negació espanyola en la col·laboració que els alemanys volien augmentar. Com bé esmenta Payne, més endavant, al 1942 (amb Jordana com a ministre d'Afers Exteriors), es van incrementar les pressions perquè es registrés un canvi de rumb. Malgrat que l'autor no se centra especialment en les tàctiques de pressió, sí que explica que Franco, tot i les pressions, tractava de captar l'atenció de Hitler sense èxit, ja que Regne Unit i els Estats Units estaven proporcionant subministraments vitals, dels quals Alemanya només els podia oferir en petites quantitats. Respecte a la pressió aliada, Payne afirma que Roosevelt no va concedir un nou crèdit comercial a Espanya, ja que feia dependre l'ajuda del fet que l'Estat espanyol es comprometés públicament a renunciar a la col·laboració alemanya declarant «no contempla la ampliació de la ayuda a las potencias del Eje»⁶³. Tot i això, l'autor exposa la preocupació continua del Govern espanyol en la iniciativa britànica contra les Illes Canàries. Davant aquest fet, Payne mostra a Serrano contrari al bàndol aliat, ja que consideraria un acte hostil l'ocupació de les Illes Canàries i de l'arxipèlag portuguès. El fet que Regne Unit desactivés els plans va ser la declaració espanyola a l'ambaixada britànica a Madrid que en aquell moment no hi havia perill d'una entrada espanyola a la guerra. En conseqüència, la política britànica no va canviar i va seguir combinant incentius i amenaces.

Al contrari del que passava amb Regne Unit, Payne afirma que l'entrada dels Estats Units a la contesa, a més d'ampliar la dimensió atlàntica, va fomentar una cooperació més estreta entre Portugal i Espanya, tant en lo referent a Amèrica Llatina com en lo referent a la seguretat a les illes de l'Atlàntic⁶⁴. Però, no només va ser gràcies a l'entrada estatunidenca, sinó que els dirigents espanyols també van insistir a establir relacions més

⁶² PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.237.

⁶³ *Ibid.*, p.207.

⁶⁴ *Ibid.*, p.252.

profundes amb Portugal. Per tant, fet recalcat per la relació hispana-portuguesa, és possible veure com Salazar no defensava la política de “no-bel·ligerància” de Franco, malgrat que sí que cooperaria el màxim possible amb Espanya per evitar l’entrada de tropes estrangeres en la península. L’autor subratlla com Salazar i Franco estaven d’acord en què Espanya havia d’aportar assistència militar, amb cert suport alemany, en cas d’una invasió aliada de Portugal o de les seves illes. Era tal la preocupació d’ambdós països d’una invasió aliada que, com esmenta Payne, Alemanya va demanar a Espanya que s’ocupés que la política portuguesa es mantingués “estrictament neutral”, alhora que Alemanya prometia ajuda militar en cas de produir-se una invasió aliada. Amb tot això, l’autor intenta mostrar com, tot i les pressions aliades, Espanya seguia decantant-se per l’Eix arrossegant a Portugal.

Segons Moradiellos, que sí que en parla més a fons de les respostes aliades a la col·laboració espanyola amb Alemanya, l’alineament públic amb l’Eix no va significar una ruptura definitiva amb el bàndol aliat. La resposta anglo-nord-americana va consistir en un reforçament del bloqueig naval i la interrupció dels subministraments d’aliments i petrolífers⁶⁵. Malgrat això, l’autor ens mostra una Espanya que “juga a dues bandes”, ja que per una part està patint les conseqüències de la seva col·laboració amb l’Eix i per l’altra part està intentant arreplegar les gelosies aliades sent conscient de la seva vital dependència dels subministraments aliats. Per dur això, com esmenta Moradiellos, Franco va desenvolupar la «teoría de las dos guerras»⁶⁶ que serviria com excusa per a la política de “bel·ligerància moral”⁶⁷. L’autor identifica l’entrada dels Estats Units i les derrotes italianes a Líbia com els factors que van fer veure a Franco que la victòria no estava tan a prop de l’Eix com s’esperava.

Bowen també identifica l’enduriment de les restriccions econòmiques aliades a Espanya i els plans de Regne Unit d’atacar les Illes Canàries com les conseqüències de l’enviament de la *División Azul* a l’est d’Europa. A més inclou el fet que Espanya permetés als submarins alemanys estar als ports de les Illes Canàries. Davant aquests fets, Bowen remarca unes paraules de Franco que no van ser ben rebudes als Estats Units ni a Gran Bretanya: «los aliados se están acercando a la guerra y ya la han perdido». D’aquesta

⁶⁵ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.69.

⁶⁶ *Ibid.*, p.70.

⁶⁷ *Id.*, p.70. Espanya, com a continuació de la seva Creuada durant la Guerra Civil era bel·ligerant en la lluita contra el comunisme a l’est d’Europa, però seguia sent no-bel·ligerant en la lluita entre l’Eix i Gran Bretanya a l’Europa Occidental.

manera, l'autor mostra les conseqüències que va tenir per part dels Estats Units: embargament de petroli i reducció del flux de petroli⁶⁸. Al contrari que Moradiellos, Bowen afirma que l'entrada dels Estats Units a la contesa no va produir molts canvis en la política espanyola, excepte l'augment de les demandes dels Estats Units al Govern espanyol –factor que va erosionar gradualment la creença de Franco en una victòria final de l'Eix⁶⁹.

Thomàs esmenta que les relacions dels Estats Units amb l'Espanya de Franco durant aquest període de temps van ser una expressió més de la política general estatunidenca enfocada a l'ajuda a Gran Bretanya, ja que fins poc després del succés de Pearl Harbor no van tenir una política definida i dissenyada específicament des de Washington en funció dels interessos propis. Malgrat això, especifica que les relacions que van tenir els estatunidencs amb els espanyols van ser complicades i conflictives, ja que les declaracions de molts dirigents espanyols d'amistat amb Alemanya i Itàlia creaven una desconfiança dins del Govern estatunidenc⁷⁰. Segons l'autor, a mitjans de 1941 semblava que el carrer sense sortida de les relacions hispana-estatunidenques es resoldria gràcies a la nova pressió exercida amb aquest propòsit pels britànics a Washington⁷¹. A més, l'autor esmenta de manera extensa el mateix que altres autors en relació amb el “incidente de los sobres”.

A diferència de la resta d'autors, Thomàs identifica una nova temptació espanyola d'entrar a la guerra a mitjans de 1941. Aquesta, segons l'autor, van ser les insistències de Mussolini per a que Franco fes pública la notícia que havia signat el Pacte Tripartit. Ara eren els italians els que més pretenien que els espanyols entressin a la guerra⁷². De fet, segons esmenta l'autor, la situació era favorable a la possible intervenció espanyola, ja que, a causa de la situació internacional, si Espanya entrava a la guerra, l'escenari bèl·lic mediterrani es potenciaria amb la presa de Gibraltar i amb el Marroc espanyol formant part de l'Eix.

⁶⁸ BOWEN, W. H. (2006): *Spain during World War II*, op. cit., p.46.

⁶⁹ *Ibid.*, p.47.

⁷⁰ THOMÀS, J. M. (2007): *Roosevelt y Franco*, op. cit., pp. 256-257.

⁷¹ *Ibid.*, p.348.

⁷² *Ibid.*, pp. 382-383. De fet, els alemanys van abandonar l'Operació Fèlix, d'atac a Gibraltar, substituint-la per la nova *Barbarroja*, d'atac a la URSS. Malgrat això, no significava que haguessin abandonat de manera definitiva els seus plans d'intervenció a Espanya.

6. Tardor 1942 – estiu 1944: El gir de Jordana

Per a tots els autors, la tardor de 1942 es produeix un gir en relació amb la política exterior espanyola amb el nomenament de Jordana com a ministre d'Afers Exteriors. Passem, doncs, d'un ministre sense prèvia experiència que començava a tenir un paper més rellevant que el de Franco, a un ministre amb experiència prèvia⁷³ en la mateixa matèria i que comença a encaminar a Espanya a una posició proaliada i de neutralitat, aquest cop no esbiaixada. Com esmenta Tusell, a diferència de Serrano, Jordana era contrari a la Falange i pròxim a l'ambient monàrquic. L'autor manté una posició favorable a la figura de Jordana desmentint les crítiques sobre que no tenia personalitat pròpia, al contrari que Serrano. La figura de Jordana a la historiografia agafa una gran importància, fins a tal punt que molts historiadors, entre ells Tusell, esmenten que va ser ell qui va influir a Franco⁷⁴. L'autor es fixa que el canvi que més es va apreciar amb el gir ministerial va ser el mètode de treball. I és que Jordana, de manera ràpida, va establir relacions de cordialitat personal amb els ambaixadors, a més de concentrar tota la seva responsabilitat de la política exterior a les seves mans. És de ressaltar que el seu equip en el ministeri estava format per diplomàtics professionals d'àmplia experiència⁷⁵.

La historiografia ens emmarca en un període (tardor 1942 a estiu 1944) amb una situació internacional amb Alemanya centrada en l'Est i allunyada dels interessos espanyols; Itàlia havia deixat clar que Espanya només havia d'entrar a la guerra quan ella mateixa volgués; els Estats Units repudiaven la propaganda que en els últims temps havia fet Espanya en el Nou Continent, per la qual cosa era necessari actuar allà amb "gran cautela" i, respecte a la guerra mundial, un Jordana que afirmava que seria llarga per l'equiparació de forces existents on Espanya havia d'armar-se per protegir la seva independència.

6.1. Fi de les relacions amb Itàlia

Davant la situació internacional, Tusell caracteritza a Jordana com a prudent, que s'afanya a neutralitzar totes les interpretacions perilloses sobre el canvi ministerial, especialment amb els italians, que havien estat el suport més important de la política de Serrano. Tusell, com molts altres autors, se centra en com van evolucionar les relacions diplomàtiques

⁷³ Va ser ministre d'Afers Exteriors durant el 1938 fins l'agost de 1939.

⁷⁴ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.334.

⁷⁵ *Ibid.*, p.335.

entre Espanya i Itàlia després del canvi ministerial. A partir d'aquí esmenta com Itàlia va estar descontenta amb la política exterior espanyola just quan es va donar el desembarcament aliat a les costes del nord d'Àfrica, ja que es va destituir a Serrano i, perquè, per a Itàlia, Espanya era una carta que consideraven pròpia i creien que la necessitarien utilitzar aviat. És per això que Tusell creu que les relacions entre ambdós països no van experimentar cap novetat i van estar presidides per mostres de cordialitat similars al passat⁷⁶. Però l'autor mostra un Franco que s'ha de justificar davant Mussolini per aquest canvi en la política interior espanyola: «reforzar la política interior dándole más energía y unidad y desterrando del partido dualismos y personalismos intolerables»⁷⁷.

Contràriament a la resta d'autors, Carotenuto sí que se centra i aprofundeix en la relació entre Espanya i Itàlia en el moment del nomenament de Jordana com a ministre d'Afers Exteriors. L'autor reflecteix l'interès que tenia Mussolini ja a inicis de 1943; rodejar-se de figures de menor relleu per a que li donessin suport, ja sigui per dur la guerra a l'extrem o, pel contrari buscar una pau separada. L'autor es fixa en una reestructuració que es va produir al Govern italià amb l'acomiadament de Ciano; Mussolini va assumir el càrrec de ministre d'Afers Exteriors i va nomenar com a subsecretari a Giuseppe Bastianini, una figura moderada en l'economia del règim. A més es van nomenar nous ambaixadors, com Paulucci, Guariglia i Prunas que anirien, no casualment, als tres països neutrals (Turquia, Espanya i Portugal) que més es van veure afectats per aquests nous nomenaments. Per tant, sense estar compromesos amb els sectors extremistes del règim, Bastianini els va encomanar la feina, «a su propio riesgo y peligro», d'estructurar un pont cap als Aliats⁷⁸.

Carotenuto mostra com en un moment en què el feixisme italià estava en decadència, Mussolini encara continua amb les pressions cap a Franco –tot i ser les últimes– per a que Espanya entrés a la guerra de manera imminent; i això no seria més que una conseqüència del col·lapse mussolinià. Això, l'autor ho identifica com una espècia de “carta de desesperación”⁷⁹. Davant aquestes últimes pressions italianes sobre Franco, Carotenuto mostra com prèviament han d'aconseguir un cert apropament amb Jordana. Però Franco estava interessat a passar el que quedava de conflicte com l'home de la pau i, abans de salvar al seu amic Mussolini –pressionat per Alemanya–, preferia la idea d'una impossible pau anglo-germana destinada a impedir la penetració bolxevic al cor d'Europa. Però, en

⁷⁶ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.344.

⁷⁷ *Ibid.*, p.345.

⁷⁸ CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini*, op. cit., p.125.

⁷⁹ *Ibid.*, p.126.

realitat, Franco s'encamina a sobreviure vinculant la seva sort a dos factors: la proximitat amb la Santa Seu i l'esperança que una derrota no completa de l'Eix reforçés la seva posició. Malgrat això, la guerra és també per a Franco una font de consens donat l'avantatge de perpetuar la situació de neutralitat particularment apreciada a Espanya per classes com la burgesia mercantil, especialment catalana⁸⁰.

A més, Carotenuto identifica la fi de les relacions diplomàtiques hispana-italianes en el moment en què Espanya es troba davant el dilema de les “dos Itàlies” amb la República Social Italiana⁸¹ —o República de Saló— i la Itàlia monàrquica de la Casa dels Savoia. Com esmenta l'autor, Mussolini, un cop es va estructurar la nova República Social Italiana va oferir a l'ambaixador italià a Madrid, Giacomo Paulucci, el càrrec de ministre d'Afers Exteriors de la República Social deixant d'estar relacionat amb la Itàlia monàrquica. Però va rebutjar l'oferta, ja que, com esmenta Carotenuto, Paulucci era feixista, monàrquic, però no amic dels alemanys⁸². Això no és cap sorpresa; com altres autors mencionen, la majoria dels dirigents del Govern italià es mantenen fidels a la monarquia, tot i que com en el cas de Paulucci pateixin amenaces per part dels feixistes. Davant aquesta situació, Carotenuto explica que l'ambaixador va ressaltar de manera continuada com la Itàlia republicana s'estava allunyant ideològicament de l'estructura establerta per Franco a Espanya, per millorar la imatge del govern reial i persuadir els seus interlocutors per tal que mitiguessin les simpaties que encara tenien per Mussolini i la Itàlia ocupada pels alemanys⁸³.

Com bé esmenta Carotenuto, el dret internacional legitima només i exclusivament al Govern del mariscal Badoglio (la Itàlia monàrquica), alhora que Mussolini intenta un reconeixement internacional de la República Social Italiana. Per tant, pels estats neutrals, reconèixer l'existència d'una entitat creada només amb la raó del conflicte⁸⁴ seria una

⁸⁰ CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini, op. cit.*, pp. 127-128.

⁸¹ Després del 25 de juliol de 1943 amb l'arrest de Mussolini, Hitler va iniciar la seva resposta davant la imminent capitulació del Regne d'Itàlia davant els Aliats. Amb la rendició italiana als Aliats el 8 de setembre de 1943, Alemanya va envair Itàlia, alhora que el rei Victor Manuel III de Savoia i el mariscal Pietro Badoglio (nou president del Regne d'Itàlia i substitut de Mussolini) fugien de Roma. El 12 de setembre de 1943, Hitler allibera a Mussolini de la presó. A partir d'aquí, Hitler va intentar tornar a construir un nou Estat Feixista sota la protecció de la Wehrmacht (forces armades unificades d'Alemanya). Mussolini va retornar a Itàlia i es va instal·lar a Milà. Així, el 23 de setembre de 1943 s'estableix un nou Govern al nord de la península italiana que fixava la capital del territori a Saló (província de Brescia). L'1 de desembre de 1943, el nou Estat de Mussolini va adoptar formalment el nom de República Social Italiana declarant abolida la monarquia de la Casa de Savoia.

⁸² CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini, op. cit.*, p.154.

⁸³ *Ibid.*, p.157.

⁸⁴ Entre Alemanya i els Aliats; que porta a Alemanya a ocupar una part del territori italià.

clara violació, a favor d'Alemanya, del dret internacional sobre la neutralitat⁸⁵. Seguidament, l'autor mostra com Franco es trobava sota pressions pel reconeixement espanyol de la República de Saló, mentre que Jordana adoptava una posició neutral de manera decidida. Jordana té una posició clara i és el reconeixement de la Itàlia monàrquica; la qual cosa, segons l'autor, respon a les sol·licituds dels ambaixadors dels Estats Units i de Gran Bretanya. Tot i això, com mostra l'autor, les pressions alemanyes pel reconeixement espanyol de la Itàlia dirigida per Mussolini són cada cop més fortes⁸⁶. Amb aquesta divisió d'opinions, Jordana, tal com mostra Carotenuto, es troba impotent a prendre una decisió definitiva per les pressions dels alemanys, com la de les faccions falangistes. Per tant, no hi ha dubte que el dret internacional legitima exclusivament al Govern de Badoglio. La conclusió és que l'ambaixada espanyola davant el Quirinale roman acreditada només davant el rei Víctor Manuel III de Savoia, sense que el trasllat de la capital modifiqui, des del punt de vista jurídic, res. De la mateixa manera, els únics representants legítims davant el cap d'Estat espanyol segueixen sent aquells nomenats pel rei i el seu govern legal⁸⁷.

6.2. Paper dels Aliats

Tusell, a més d'afirmar que la crisi que va permetre l'arribada (de nou) de Jordana al ministeri d'Afers Exteriors va ser una de les més importants a la història espanyola, explica com el nou Govern, respecte a la política exterior, va reafirmar l'orientació sostinguda durant els últims sis anys, a més de mencionar l'estreta amistat amb Portugal i la intensificació i millora de la preparació bèl·lica espanyola. Entre aquestes declaracions no es menciona a l'Eix, però sí a dos destinataris de la més tradicional política conservadora espanyola, sent un d'ells Portugal⁸⁸. Com esmenta l'autor, a través de la declaració de preparació bèl·lica, Pereira (ministre d'Afers Exteriors portuguès) va veure una prova que Espanya volia seguir una política de "neutralitat armada" semblant a la portuguesa.

Tusell, a més, identifica dues ocasions més que van manifestar la immediatesa del gir que es va produir a la política exterior espanyola. L'autor identifica la primera ocasió amb l'arribada de Myron Taylor (EUA) que venia a exercir un paper similar al d'ambaixador

⁸⁵ CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini, op. cit.*, p.165.

⁸⁶ *Ibid.*, p.166.

⁸⁷ *Id.*, p.166.

⁸⁸ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial, op. cit.*, pp. 337-338.

volant davant els països catòlics o un missatger davant el Vaticà⁸⁹. La segona ocasió l'identifica amb el dia de la Hispanitat de 1942 quan Jordana va proposar als diplomàtics hispano-americans i portuguesos allunyar-se de la tempesta passional de la contesa present i trobar en ells mateixos (i no de l'exterior) les forces espirituals que haurien d'elevat a cada un dels pobles al més alt punt de grandiositat⁹⁰.

Amb la primera ocasió –si Franco hagués utilitzat el catolicisme per modificar la imatge pública de la seva política exterior–, Tusell afirma que els Estats Units ho haurien tingut en compte per defensar la seva pròpia opció. Com explica l'autor, els nord-americans van creure que l'èmfasi de Jordana en una política neutral se situava clarament a favor d'una ràpida conclusió de la guerra i d'aconseguir una pau justa on Espanya pogués desenvolupar un paper que li permetés aconseguir les seves reivindicacions –tot i que Jordana no les va especificar. De fet, els estatunidencs van veure que era previsible que Jordana acabés exercint sobre Franco una influència que acabaria incidint en la seva posició davant la contesa, passant de la “no-bel·ligerància” a la neutralitat i, pot ser a la benevolència respecte a les nacions aliades. Per altra part, Tusell també esmenta que Jordana veia el comunisme com una amenaça per a l'estabilitat de la pau mundial suggerint que Espanya podia actuar com a medidora per aconseguir aquesta pau⁹¹.

Per a Tusell, la segona opció no era una professió de fe neutralista, però començava a semblar-se. Es pot observar com, a diferència del que passava en l'època de Serrano, Jordana va informar que estava traient a Espanya del precipici de la “no-bel·ligerància” on Serrano l'havia portada i allunyant-la a marxes forçades de la guerra⁹².

Un cop Tusell analitza els anteriors successos, ens permet fer un balanç sobre quin camí estava recorrent la política exterior espanyola abans que es produís el desembarcament aliàt al nord d'Àfrica; i era cap a la neutralitat. És a partir d'aquest moment que Tusell mostra com aquells més pròxims a l'Eix ja començaven a veure que les coses no anaven com havien cregut des de l'inici del conflicte, és a dir, veien que la victòria de l'Eix era ja un desig més que una realitat. Malgrat això, encara hi havia dirigents que reclamaven una intervenció espanyola al costat de l'Eix davant l'imminent desembarcament aliàt al nord d'Àfrica⁹³. Fins i tot Jordana va demanar a Alemanya armes amb el propòsit de

⁸⁹ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.340.

⁹⁰ *Ibid.*, p.342.

⁹¹ *Ibid.*, p.340.

⁹² *Ibid.*, p.342.

⁹³ *Ibid.*, p.343.

defensar la neutralitat pròpia, però de manera que els alemanys no poguessin entendre-ho com un desig de mantenir relacions estretes. Amb això, Tusell mostra una actitud aliada força esperançadora, ja que l'etapa de Serrano havia estat molt negativa. I és que a l'ambaixador nord-americà, Hayes, el va sorprendre favorablement la desaparició de falangistes uniformats del ministeri d'Afers Exteriors; i immediatament va percebre un millor i més fàcil tracte amb les autoritats⁹⁴. Regne Unit, com esmenta l'autor, a través de Portugal va aconseguir multiplicar de forma significativa la seva influència a Espanya al llarg de tota la guerra mundial.

És evident que, tot i les relacions espanyoles amb l'Eix, segons Tusell, passades unes setmanes des del gir ministerial, a Espanya ja era possible veure grans canvis en la política exterior, i quan es va produir la caiguda del feixisme, això va ser un dels esdeveniments decisius per l'Espanya de Franco durant la contesa. Per aquest motiu, Jordana no va dubtar a transmetre als seus col·laboradors que Alemanya havia perdut la guerra. Malgrat això, en el moment del desembarcament aliats al nord d'Àfrica, els mateixos Aliats van intentar neutralitzar totalment el Govern de Franco i alhora el van sotmetre a una forta pressió que va créixer en els mesos successius⁹⁵. Per tant, com esmenta Tusell, Espanya, que no havia estat neutral de manera espontània fins a 1942, va acabar sent-ho a trompades pels Aliats. Tot i això, l'autor remarca que fins a 1943 no es va fer menció de la neutralitat espanyola, ja que aquesta encara no era la posició oficial espanyola. De fet, el Govern espanyol pretenia constatar que el règim havia romàs al marge de la conflagració, que no estava sotmès a cap pressió internacional i que a la guerra dirimien aspectes que no afectaven a Espanya⁹⁶.

A partir de tot aquest escenari internacional, Tusell esmenta que a partir de 1943 és quan es comença a instruir a la premsa que eludís qualsevol identificació amb els països de l'Eix. Malgrat això, cal remarcar que el concepte "neutralitat" apareix només al voltant de febrer de 1944, quan la pressió aliada sobre les autoritats espanyoles era major⁹⁷. Segons Tusell, el primer moment significatiu que es va concretar aquesta pressió sobre els dirigents espanyols va ser a finals de juliol 1943, amb l'entrevista de Franco i Hayes (ambaixador nord-americà), on Franco va manifestar la seva postura davant el conflicte mundial. Davant aquesta postura, Tusell mostra com Hayes va presentar a Franco una

⁹⁴ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.346.

⁹⁵ *Ibid.*, p.435.

⁹⁶ *Ibid.*, p.436.

⁹⁷ *Id.*, p.436.

triple reivindicació⁹⁸. Respecte a la primera, Hayes va demanar a Franco que Espanya es declarés neutral i no “no-bel·ligerant”, ja que era una definició procliu a l'Eix. Respecte a la segona, Hayes es va mostrar molest per l'actitud de la premsa a favor de l'Eix. I respecte la tercera, Hayes va demanar la retirada de la *División Azul*. Com exposa Tusell, aquestes reivindicacions més les promeses entre ambdós de no intervenir en qüestions que poguessin afectar a l'altre van ser la mostra que el Govern espanyol es trobava sotmès a les fortes pressions aliades, ja que com esmenta l'autor, la cosa fonamental per Franco era manifestar ara la seva distància respecte d'Alemanya i assenyalar el perill comunista⁹⁹.

A través de l'anàlisi de Tusell sobre la neutralitat espanyola podem observar com Jordana i altres dirigents espanyols estaven disposats a mantenir una política neutral amb concessions¹⁰⁰ creixents als anglesos, ja sigui per raons estratègiques com pel convenciment de que els Aliats anaven a guanyar la guerra. Aquestes concessions que Jordana va acceptar anaven totalment en contra del que hagués fet un neutral¹⁰¹. Tot i això, per a Tusell, que Jordana hagués tractat la caiguda del feixisme italià amb l'ambaixador britànic dient que no hauria arrossegat a Espanya en cap cas i que hagués aconseguit la neutralització de la Falange clarificaven el canvi de la posició espanyola¹⁰². I és que, com esmenta Tusell, en un discurs el 12 d'octubre de 1943, Jordana es va referir a Portugal com «hermano de glorias y descubrimientos»¹⁰³. Recordem que Jordana ja va utilitzar al 1942 l'amistat amb Portugal com a instrument per desvincular-se de l'Eix i aproximar a Espanya a la neutralitat. L'autor, a més, identifica un factor ideològic en aquesta política exterior: el tipus de règim, amb el qual s'identificava Jordana era molt més semblant al de Salazar¹⁰⁴ que al de Hitler.

Tusell es centra també en la relació entre Portugal i Espanya explicant que des de 1943 Portugal va rebre el suggeriment d'acceptar que algunes de les illes atlàntiques de les Açores es convertissin en bases aliades per fer front a la lluita antisubmarina. Davant això,

⁹⁸ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.438.

⁹⁹ *Ibid.*, p.439.

¹⁰⁰ Com: la possibilitat que els avions de transport estatunidencs poguessin aterrar a territori espanyol a canvi de concedir a Espanya una quota de benzina d'aviació. Posteriorment va aparèixer la possibilitat de que l'exèrcit espanyol obtingués armes nord-americanes per protegir la seva neutralitat, malgrat que no trigarien en demanar-les als britànics (ambdues situacions inimaginables uns mesos enrere), ja que Portugal estava negociant amb els Aliats la cessió de bases de les Açores.

¹⁰¹ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.441.

¹⁰² *Ibid.*, p.444.

¹⁰³ *Ibid.*, p.447.

¹⁰⁴ Ambdós van col·laborar des de 1942 creant una solidaritat basada en interessos comuns.

Portugal ignorava quina podia ser la reacció alemanya, però per lleialtat estava obligat a informar de la seva decisió a Espanya. Malgrat que això va significar un testimoni del progressiu decantament d'Espanya cap a una posició de neutralitat benèvola, Tusell explica que existia una tensió de fons, l'incident Laurel¹⁰⁵, el qual va empitjorar les relacions entre els Estats Units i Espanya per uns dies pel reconeixement del Govern de José Laurel a les illes Filipines¹⁰⁶. Però en veritat, en cap moment el Govern de Franco va pensar en reconèixer a Laurel. Tot i això, com identifica Tusell, el que interessava a Jordana no era la qüestió filipina, sinó la possibilitat que la concessió per part dels japonesos de la independència a Filipines i, sobretot a la Xina, permetés una pau en la qual Espanya pogués exercir un paper important. Dies abans d'aquest incident, Tusell explica que l'ambaixador estatunidenc va felicitar a Jordana pel fet que Espanya hagués optat per la declaració de neutralitat que s'havia sol·licitat al juliol. Posteriorment, Tusell menciona que l'ambaixador estatunidenc va demanar a Jordana la modificació de l'actitud espanyola amb l'URSS, perquè després de finalitzar el conflicte veia possible una "col·laboració continua" amb Rússia i el problema era la posició del règim de Franco respecte al país suposant un "poderoso obstáculo" per a que els Aliats mantinguessin bones relacions amb Espanya. Per aquest motiu, l'ambaixador estatunidenc demanava la retirada de la *División Azul*¹⁰⁷. La resposta de Jordana va ser assegurar que la posició espanyola es basava en la doctrina catòlica enunciat pel Vaticà. Aquestes situacions van provocar una divisió més gran en les relacions entre ambdós països.

Segons Tusell, la pressió sobre els governants espanyols va ser obra principal dels nord-americans, tot i que els britànics també la van practicar. Tal com esmenta l'autor, a partir de novembre de 1943 es va veure com començaven a ser els Estats Units els que duïen la iniciativa en les relacions amb Espanya. Per altre lloc, es va introduir la qüestió del comerç de wolfram com a material estratègic de primera importància a la indústria militar. En aquests moments, com explica Tusell, Alemanya va perdre les seves fonts

¹⁰⁵ Greu crisi diplomàtica entre el Govern dels Estats Units i el Govern d'Espanya que es va produir a finals de 1943 a causa del reconeixement *de facto* del govern titella de José P. Laurel imposat pels japonesos a Filipines. El 25 d'octubre de 1943 es va rebre a l'ambaixada nord-americana una nota informativa procedent de Washington on s'informava que, segons les informacions procedents de Tokió, el Govern espanyol hauria enviat un missatge de felicitació a José Laurel, president de les illes Filipines, les quals Japó va concedir el dret d'auto-govern. Aquest missatge va ser una resposta a un anterior en que s'expressava la indiscutible i profunda relació d'Espanya amb el poble filipí. Això va fer que els japonesos i els nord-americans jutgessin que s'hagués reconegut aquest govern, el qual els nord-americans el consideraven fictici i de palla.

¹⁰⁶ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.451.

¹⁰⁷ *Ibid.*, pp. 454-455.

d'aprovisionament per les derrotes, per aquest motiu va haver de recórrer a Espanya¹⁰⁸. No obstant això, segons l'autor, en relació amb el règim de Franco, el Reich va perdre al llarg de 1943 la batalla del mercat lliure davant dels anglo-nord-americans que gaudien d'una disponibilitat de petroli que els permetia situar-se en excel·lents condicions de cara als espanyols. Per aquest motiu, durant el 1943, només una quarta part del mineral produït a Espanya va arribar a mans alemanyes, mentre que la resta va acabar a les mans nord-americanes. Ja des de l'octubre, l'ambaixada nord-americana va plantejar la possibilitat d'aconseguir que els espanyols suspenguessin el comerç de wolfram amb els alemanys. Per aquest motiu, Tusell esmenta que a començaments de novembre Hayes va rebre instruccions per convèncer els espanyols que portessin a terme un “embargament total” del mineral. Hayes va presentar l'embargament com una manera de superar el “punt mort” produït a conseqüència de l'incident Laurel. En Cordell Hull, secretari d'Estat nord-americà, va informar al representant espanyol als EUA que les relacions entre els dos països havien estat danyades per l’“incomprensible” incident Laurel i, Espanya havia de procedir “a l'instant” a la suspensió del comerç de mineral estratègic amb Alemanya¹⁰⁹.

Bowen també afirma que la pressió dels Aliats pels neutrals va augmentar a finals del 1942. Cap a l'octubre de 1942, Espanya ja va començar a canviar les seves polítiques per tal de ser menys favorables a l'Eix. Les mesures per fer-ho es van establir després de l'ocupació estatunidenca i britànica del Marroc i Algèria al novembre de 1942. Segons Bowen, aquests desembarcaments van posar fi a qualsevol dels somnis de Franco d'aconseguir els territoris que volia per augmentar la mida de l'imperi¹¹⁰. Bowen afirma que a finals de desembre de 1942, els governs aliats van començar a recolzar-se encara més en Espanya per abraçar la neutralitat i distanciar-la d'Alemanya.

Payne, al contrari que altres autors, parla d'una neutralitat esbiaixada. És a dir, segons l'autor, després de l'1 d'octubre de 1943, la constant transició de la diplomàcia espanyola no pretenia l'adopció d'una neutralitat total, sinó el retorn a quelcom semblant a la “neutralitat esbiaixada” vigent durant els primers mesos de guerra. En aquests moments, el Govern espanyol encara intentava tenir relació amb Alemanya, ja que, tot i que els dirigents espanyols creien que Alemanya no guanyaria la guerra pensaven que sortiria ben parada mantenint intacte la seva condició de gran potència en una situació que li

¹⁰⁸ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.458.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p.459.

¹¹⁰ BOWEN, W. H. (2006): *Spain during World War II*, op. cit., p.48.

permetés ajudar a Espanya i al règim franquista en un futur. Payne afegeix que Franco mai va ser capaç de comprendre el compromís moral i ideològic dels Aliats occidentals en la seva guerra contra Hitler. Mentrestant, igual que la resta d'autors, Payne afirma que la pressió aliada sobre Espanya seguia augmentant fins a tal punt que els Estats Units van sol·licitar l'embargament de tots els enviaments de wolfram cap a Alemanya amb la negativa de Franco¹¹¹. A més, segons l'autor, Franco va dir que era inconcebible que la política espanyola canviés; pensava que Alemanya pretenia enfortir a Espanya, mentre que la política tradicional britànica i estatunidenca havia estat la de debilitar-la¹¹². Franco va prometre que només atorgaria als Aliats concessions simbòliques i va sostenir que una Espanya neutral que enviés wolfram a Alemanya era més útil que un dèbil soci bel·ligerant. Payne, a diferència d'altres autors, es centra molt en la crisi de wolfram. D'aquesta n'explica que el factor més destacat de la crisi de 1944 va ser l'exportació d'aquest material a Alemanya. L'interès alemany pel wolfram ibèric es va incrementar entre 1941-1942. Però en augmentar la capacitat militar alemanya al 1942-1943, la demanda de wolfram també va augmentar. El problema era que Alemanya, a diferència dels Aliats que tenien bones fonts d'abastiment, tractava d'adquirir la producció ibèrica, alhora que el Govern espanyol estava pressionat pels Aliats en rescindir les relacions comercials amb la potència¹¹³.

Moradiellos creu que Franco, un cop va solucionar la crisi interna del règim amb la destitució de Serrano i el nomenament de Jordana, va haver de fer front a un fet decisiu; l'Operació Torxa organitzada pels Aliats el 8 de novembre de 1942. És a dir, el desembarcament anglo-nord-americà a la zona francesa del Marroc i Algèria suposant l'obertura d'un segon front al Mediterrani contra l'Eix, obrint la porta a una invasió d'Itàlia. Segons Moradiellos, a partir de les victòries aliades al nord d'Àfrica, la diplomàcia espanyola va anar recuperant una postura més neutralista. D'aquesta manera, l'autor esmenta que, progressivament, la identificació pública amb l'Eix i les crítiques als abusos de les democràcies van anar cedint pas a les denúncies genèriques anticomunistes i a la vinculació d'Espanya amb el Vaticà¹¹⁴. Mentrestant, com esmenta l'autor, Franco inaugurava les seves crides a la pau entre l'Eix i els països anglosaxons per evitar la propagació de la influència soviètica a Europa, convençut que aquesta oferta de mediació

¹¹¹ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.363.

¹¹² *Ibid.*, p.366.

¹¹³ *Ibid.*, p.367.

¹¹⁴ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945*, op. cit., p.71.

era el més destacat servei a la causa d'Europa que pogués prestar el seu règim, ja que la derrota d'Alemanya portaria el triomf del comunisme integral a Europa¹¹⁵. Per a Moradiellos, la invasió aliada de Sicília i la caiguda de Mussolini al juliol de 1943 van precipitar el retorn d'Espanya a la neutralitat. Els Aliats, conscients de la seva situació superior van començar a pressionar a Espanya (sobretot els nord-americans) per tal que cessés tota mena d'ajuda a Alemanya. Així, a finals de setembre de 1943, Franco va anunciar la retirada de la *División Azul* i, l'1 d'octubre del mateix any, es va decretar la “estricta neutralidad” d'Espanya a la guerra. A partir d'aquí, segons Moradiellos, la pressió nord-americana es va intensificar provocant que al gener de 1944, els Estats Units imposessin un embargament de petroli fins que el règim franquista no complís amb les peticions dels Aliats. Franco va acabar cedint, ja que «España no estaba en condiciones de ser intransigente»¹¹⁶.

Thomàs presenta a Jordana com una persona amb una gran fidelitat a Franco i a l'exèrcit, al qual pertanyia. Durant els seus primers moments com a ministre d'Afers Exteriors, l'autor diu que Jordana va reafirmar de manera pública els llaços de germanat que unien a Espanya amb els països hispano-americans, alguns dels quals havien declarat la guerra a l'Eix després de Pearl Harbor. Però, sobretot, Jordana va treballar per retornar a l'estatus de neutralitat adoptat per Espanya en esclatar el conflicte mundial –que en juny de 1940 es va substituir per l'estatus de “no-bel·ligerància”¹¹⁷. D'aquesta manera, Thomàs esmenta que amb el retorn d'aquesta neutralitat, Jordana va intentar millorar les relacions amb els Estats Units i Gran Bretanya i així assegurar bona part dels subministraments dels productes imprescindibles per a la supervivència d'Espanya. Segons l'autor, en relació amb els Estats Units, el factor clau va ser la situació que es va desencadenar amb l'Operació Torxa, ja que un desembarcament aliàt al nord d'Àfrica hagués produït el permís espanyol a les tropes alemanyes per passar per la península a envair Gibraltar en un moment que Espanya temia pels seus territoris africans davant l'amenaça aliada¹¹⁸.

¹¹⁵ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945, op. cit.*, p.72.

¹¹⁶ *Id.*, p.72.

¹¹⁷ THOMÀS, J. M. (2010): *La batalla del Wolframio. Estado Unidos y España de Pearl Harbor a la Guerra Fría (1941-1947)*. Madrid: Cátedra, p.27.

¹¹⁸ *Ibid.*, p.28.

7. Estiu 1944 – estiu 1945

7.1. Relacions amb els Aliats i darrers contactes amb Alemanya

Segons Payne, després de la invasió aliada de França i les últimes avaluacions estratègiques que Carrero Blanco va fer de la guerra a finals de 1944, Franco va acceptar el fet que Alemanya perdés per complet el conflicte i que no hi hagués cap esperança pel Reich. Igual que altres autors, Payne esmenta que l'última fase de la diplomàcia espanyola durant la contesa la va dirigir José Félix Lequerica després de la mort de Jordana a inicis d'agost de 1944¹¹⁹. Com explica l'autor, Lequerica a l'inici titllava a Jordana d'aliadòfil, però en ocupar el lloc de ministre d'Afers Exteriors va pensar que el més sensat era mantenir als principals suports del seu predecessor. Mentre que Jordana va conduir la política espanyola des de la “no-bel·ligerància” a la neutralitat, Lequerica va conduir la política espanyola en preparar-la per la supervivència del règim a la postguerra allunyant-la encara més d'Alemanya a l'hora d'aconseguir el favor dels Aliats. Per aquest motiu, Lequerica va proposar la reorientació dels principis estratègics d'Espanya, que abandonaria la seva política europea i africana per basar-se en l'atlantisme i l'hemisferi occidental¹²⁰. L'autor, a més, mostra com Lequerica, igual que Jordana, va intentar d'establir una diferència fonamental entre la “no-bel·ligerància” espanyola i la italiana. D'aquesta manera, assenyala que Lequerica afirmava que Itàlia havia signat una aliança militar amb Alemanya en temps de pau i que s'havia fet agressivament no-bel·ligerant a l'inici de la contesa, tot i que el país no estava sota amenaça¹²¹. A més, com esmenta Payne, a mesura que passaven els últims mesos del conflicte, les relacions amb Alemanya no van deixar de fer-se més distants. Les comunicacions directes entre Espanya i Alemanya començaven a ser interrompudes¹²².

Per a Moradiellos, la política exterior franquista de la mà de Lequerica va concentrar els seus esforços en congraciar-se amb els Estats Units i alertar sobre el perill soviètic a la postguerra europea. Amb aquest objectiu, Moradiellos esmenta que a finals de 1944, Franco va defensar el seu règim per primer cop com una “democràcia orgànica” i catòlica; afegint que «la política internacional de los Estados Unidos en absoluto se contradecía con la ideología de España» i que Espanya mai s'havia identificat amb l'Eix, perquè «no

¹¹⁹ PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler*, op. cit., p.389.

¹²⁰ *Ibid.*, p.390.

¹²¹ *Ibid.*, p.391.

¹²² *Ibid.*, p.392.

podía aliarse ideológicamente con naciones que no estuvieran guiadas por los principios del catolicismo»¹²³. D'aquesta manera, com indica l'autor, l'11 d'abril de 1945 Franco va ordenar la ruptura de les relacions diplomàtiques amb el Japó (antic soci en el Pacte *Antikomintern*) amb motiu d'una sèrie d'atrocitats perpetrades pels japonesos a Manila (Filipines) amb anterioritat.

Per a Tusell, Lequerica va desenvolupar un paper important en la política exterior espanyola. Per a Hoare, el nomenament de Lequerica resultava una evident prova que Franco no tenia cap solució i demostrava que estava disposat a romandre en el poder amb el suport de la Falange¹²⁴.

Segons Tusell, un dels aspectes que més van sorprendre de Lequerica en el moment precís de convertir-se en ministre d'Afers Exteriors va ser que a la primera de les seves declaracions digués que el seu objectiu essencial era fomentar les relacions amb els Estats Units i, en general, "les relacions atlàntiques"¹²⁵. Igual que molts autors, Tusell pensa que en aquesta decisió va influir l'experiència que va tenir Lequerica com a ambaixador espanyol a la França de Vichy; i aquesta voluntat dels dirigents espanyols d'apropar-se als Estats Units va ser percebuda per part de tots els observadors independents. Malgrat això, l'autor esmenta que si Franco i Lequerica es recolzaven, sobretot, en la carta nord-americana, era perquè no en tenien una altra en l'escàs marge que les circumstàncies els hi proporcionaven en aquell moment¹²⁶. És a partir d'aquí, com esmenta Tusell, que Hayes va sol·licitar a Lequerica que Espanya mantingués amb respecte els Aliats, no una neutralitat formal i legalista, sinó una neutralitat benèvola; i poc després sol·licitant la ruptura de les relacions d'Espanya amb el Japó¹²⁷.

Per a Tusell, la principal conseqüència del nou clima existent entre l'Espanya de Franco i els Estats Units va ser l'acord sobre navegació aèria entre ambdós països, tot i que des de finals de 1943 les autoritats espanyoles ja havien accedit a la petició dels Estats Units sobre l'establiment de línies entre ambdós països. I, a finals de 1944, la qüestió va quedar conclosa amb la suspensió del trànsit aeri directe entre Espanya i Alemanya. Per a Tusell, el fet que Alemanya tingués interès en aquest trànsit aeri directe amb Espanya testimonia que, en realitat, s'amagaven interessos militars. Malgrat tot això, les promeses del

¹²³ MORADIELLOS, E. (2016): *España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945, op. cit.*, p.73.

¹²⁴ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial, op. cit.*, pp. 543-544.

¹²⁵ *Ibid.*, p.546.

¹²⁶ *Ibid.*, p.547.

¹²⁷ *Ibid.*, p.548.

ministre en suspendre les relacions van trigar a ser complides, com sempre, afegeix Tusell¹²⁸.

Segons Thomàs, després de l'acord de wolfram i de l'èxit del desembarcament de Normandia per part aliada, les pressions estatunidenques sobre el règim de Franco van continuar, a més d'establir noves demandes estatunidenques, entre les quals es demanava la ruptura espanyola de les relacions diplomàtiques amb els règims titelles de l'Eix a Europa i a Àsia i, l'establiment de relacions amb els països ocupats per l'Eix. Segons l'autor, Hayes va continuar recomanant a Espanya que dugués a terme gestos clars de distanciament amb l'Eix abans del final del conflicte¹²⁹. La intenció era que Espanya guanyés “punts” abans de l'arribada de la pau, alhora que buscava un alineament amb els Aliats que no impliqués la participació en la guerra.

Tal com esmenta Thomàs, els Estats Units desitjaven la fi del règim feixista de Franco, però no veien clar el després de Franco. El problema era que la persistència d'aquest règim resultava una ofensa en el nou món que s'estava construint. A partir d'aquí, la participació dels Estats Units en el conflicte va portar a la propaganda i als mitjans de comunicació a emetre un discurs d'alineament radical a una polarització que situava a Franco clarament del costat de l'enemic feixista¹³⁰. D'aquesta manera, el govern de Roosevelt, juntament amb els britànics, va manifestar públicament el seu desgat per l'existència del règim, però sense interrompre les relacions entre ambdós països. Per tant, tal com mostra Thomàs, Estats Units, a principis de 1945 va començar a dur un gir en la seva política respecte a Espanya passant d'evitar la seva participació en el conflicte a mostrar la seva disconformitat amb el règim feixista, però sense actuar. A partir d'aquest moment, segons l'autor, Franco, de manera progressiva i conscient de la inevitable derrota de l'Eix –després del desembarcament de Normandia– va anar fent passos en la cerca de millores en les relacions entre els Estats Units i Espanya, per tal d'assegurar la supervivència del seu Règim¹³¹.

¹²⁸ TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial*, op. cit., p.551.

¹²⁹ THOMÀS, J. M. (2010): *La batalla del wolframio*, op. cit., p.210.

¹³⁰ *Ibid.*, p.211.

¹³¹ *Ibid.*, p.212.

8. Conclusions

Com a conclusió, podem veure a través de tots els autors –punt en el qual coincideixen tots– que els anys marcats pel gir de Jordana són el moment més important de tot el recorregut de la diplomàcia espanyola entre els Aliats i entre l'Eix.

Durant la primera fase (1939-1940), Queipo de Llano i Tusell se centren a mostrar més la preocupació constant de Franco davant l'avenç del comunisme a la zona d'Europa de l'Est que pel conflicte en si; cosa que va acabar per afavorir l'apropament entre l'Espanya de Franco i la Itàlia de Mussolini. Pels autors, aquesta fase es troba marcada per la presència de Serrano Suñer (pels Aliats un gran obstacle) amb una tendència a mantenir unes relacions més properes amb aquelles potències que configuraven el bloc de l'Eix amb el manteniment d'una neutralitat, encara que esbiaixada per l'acceptació d'algunes peticions alemanyes per Franco. De manera distinta, Moradiellos se centra a mostrar una Espanya que es veu obligada a declarar-se neutral en el conflicte sense que aquesta fos voluntat de Franco, alhora que Itàlia es declara “no-bel·ligerant” mantenint el seu programa de preparació per entrar a la guerra mostrant una postura de solidaritat diplomàtica i econòmica amb Alemanya. Carotenuto marca aquesta primera fase amb una voluntat de Franco que creia que havia de perseguir al bloc de l'Eix a causa de les primeres victòries alemanyes. També mostra que, en relació amb els Aliats, tenim una situació internacional espanyola marcada per uns acords comercials i financers amb Gran Bretanya. En contraposició, Payne mostra un Franco que prescindeix de les ambicions que té a l'estranger per centrar-se en la reconstrucció d'Espanya, a més de destacar que no estava preparada per entrar a la contesa. Malgrat això, Payne creu que la sortida de la Societat de Nacions no significava que Espanya fos un país satèl·lit, sinó únicament que Franco duia unes polítiques d'acord amb els interessos propis d'Espanya. A més, Payne és l'únic que mostra a Franco amb una actitud medidora en la declaració de guerra entre els Aliats i Alemanya al 1939. Segons l'autor, això no és més que un intent de Franco per evitar una guerra a Europa occidental que afectés Espanya. D'aquesta manera, igual que el que opina Moradiellos, Espanya adopta una posició de neutralitat esbiaixada.

La segona fase (1940-mitjans 1941) és coneguda per la gran temptativa d'entrar a la contesa. Tusell es fixa en Serrano, que estableix una sèrie de relacions molt més proclius a l'Eix, alhora que es fixa en les preocupacions dels britànics sobre Gibraltar i el seu interès en les Illes Canàries. Payne i Carotenuto posen atenció en els territoris africans

reclamats per Franco a Hitler com a reivindicació per participar en la guerra. A més, durant aquesta fase de “no-bel·ligerància” espanyola identifiquen a Portugal com el responsable i desenvolupador de les relacions entre Espanya i els Aliats. Payne també dona importància a l’actuació de Gran Bretanya per evitar la participació espanyola amb la preocupació del Govern de Churchill, identificant la política britànica amb actuacions relatives a l’economia. Moradiellos creu que, donada la situació internacional, les possibilitats d’un acord entre Espanya i Alemanya es van reduir a causa de les demandes territorials espanyoles. En la mateixa línia que la resta d’autors, Bowen subordina a la situació internacional la posició espanyola, ja que la dependència econòmica d’Espanya amb Gran Bretanya evita la declaració de guerra espanyola. Al marge d’això, Bowen dona importància a l’enviament de la *División Azul* a l’est d’Europa. A diferència de la resta d’autors, Thomàs és l’únic que se centra únicament en les relacions que van mantenir Espanya, Estats Units i Gran Bretanya aprofundint més en els aspectes econòmics i comercials. Per a Thomàs, amb el bloqueig aliat a Espanya dels subministraments es va veure com el desenvolupament bèl·lic de Franco depenia, en part, de l’exterior. D’aquesta manera, l’autor afirma que l’instrument més efectiu en la política de neutralitat britànica va ser el sistema de *navicerts*, ja que permetia exercir una pressió econòmica sobre Espanya. És així com els Estats Units acaben per dissenyar una política específica per a Espanya.

Respecte a la tercera fase (mitjans 1941-tardor 1942) els intents dels Aliats d’evitar la participació espanyola al conflicte reben tota l’atenció dels historiadors mentre les temptatives anteriors aniran desapareixent progressivament. Payne mostra com Franco i Serrano no tenien les mateixes aspiracions. D’aquesta manera creu que l’alineament espanyol amb les potències de l’Eix va arribar fins a mitjans de 1941, per després decantar-se progressivament pel bàndol aliat, alhora que les pressions aliades augmentaven. En relació amb la pressió aliada, Payne afirma que l’entrada dels Estats Units a la guerra va fomentar una cooperació més estreta entre Espanya i Portugal. Moradiellos en parla més a fons de les respostes dels Aliats en la col·laboració espanyola amb Alemanya, identificant-les amb un reforçament del bloqueig naval i la interrupció dels subministraments d’aliments i petroli. De la mateixa manera, Bowen relaciona l’agreujament de les restriccions econòmiques aliades i els plans de Gran Bretanya d’atacar les Illes Canàries com les conseqüències de l’enviament dels voluntaris a l’est d’Europa. Tot i això, al contrari que Moradiellos, Bowen no veu cap relació entre

l'entrada dels Estats Units a la guerra i els canvis que es van produir en la política espanyola. Thomàs destaca que les relacions entre Espanya i els Estats Units van ser complicades i conflictives, perquè hi havia molts dirigents espanyols fent declaracions d'amistat amb Alemanya i Itàlia generant la desconfiança que imperava en el Govern estatunidenc. De manera diferent a la resta d'autors, Thomàs identifica les insistències de Mussolini a Franco per a que fes pública la notícia de la signatura del Pacte Tripartit com una nova temptació per a Espanya per participar en el conflicte a mitjans de 1941.

La quarta fase (tardor 1942-estiu 1944) és per a tots els autors la més destacable i important del transcurs de la diplomàcia espanyola a la guerra. Tusell se centra a mostrar l'evolució de les relacions diplomàtiques entre Espanya i Itàlia després del gir de Jordana evidenciant un Jordana que s'afanya en neutralitzar totes les interpretacions perilloses sobre el canvi ministerial que es van produir. Tot i que les relacions amb Itàlia no presentessin cap novetat, les relacions amb Portugal sí, amb Jordana intentant establir una política de "neutralitat armada" similar a la de Portugal. Tot i això, per a Tusell, l'arribada de Myron Taylor (EUA) i el 12 d'octubre de 1942 van ser els dos moments que es va manifestar la immediatesa del gir cap a la neutralitat. Segons Tusell, a partir d'aquest moment, les relacions amb els Estats Units i el Regne Unit es van definir per les fortes pressions imposades arreu de l'incident Laurel i la qüestió del wolframí on una de les demandes dels estatunidencs era la suspensió del comerç de wolframí espanyol amb els alemanys. A diferència d'altres autors, Carotenuto sí que aprofundeix en la relació hispana-italiana. D'aquesta manera, l'autor evidència la presència d'una forta pressió italiana sobre Espanya en el moment que el feixisme italià estava en decadència. A més, Carotenuto, de la mateixa manera que ho fa Moradiellos, mostra com la postura de Franco estava més destinada a evitar la penetració bolxevic a Europa aconseguint la pau anglo-germana. Per aquest motiu, per a Carotenuto, el 25 de juliol de 1943 –Caiguda de Mussolini– és el punt d'inflexió de les relacions entre Espanya i Itàlia. Bowen, com la resta d'autors, també afirma que a finals de 1942 Espanya experimenta un augment de les pressions aliades, així com que el desembarcament aliat al nord d'Àfrica posa fi als somnis de Franco sobre els territoris africans. En el cas de Payne, ell creu que la neutralitat que aconsegueix Jordana torna a ser una neutralitat esbiaixada, ja que la transició de la política exterior espanyola no pretenia l'adopció d'una neutralitat total, sinó del retorn de quelcom semblant a la neutralitat de l'inici de la guerra. És per aquest motiu que Payne mostra com Espanya, tot i les pressions aliades, segueix intentant mantenir relacions amb

Alemanya, ja que, com afirma, Franco mai va comprendre el compromís moral i ideològic dels Aliats occidentals en la guerra contra Hitler. Malgrat aquesta diferència, Payne està d'acord amb Moradiellos que la mesura d'embargament total, per part dels Estats Units, va ser el punt d'inflexió per a que Espanya comencés a posicionar-se neutral en el conflicte, a més de provocar la retirada de la *División Azul*. Per a Thomàs, l'actuació de Jordana d'intentar millorar les relacions amb els Estats Units i Regne Unit amb la declaració de neutralitat, no era més que una estratègia per assegurar bona part de subministraments de productes imprescindibles per la supervivència d'Espanya.

La cinquena fase (estiu 1944-estiu 1945) és pels autors el moment en què Espanya perd la capacitat que tenia anteriorment en decidir la seva posició davant el conflicte i, ara, queda sotmès a les circumstàncies finals de la guerra. Segons Payne, a partir de l'estiu de 1944, Franco va acceptar que Alemanya seria la derrotada principal en el conflicte; d'aquesta manera, Lequerica, en nomenar-se ministre d'Afers Exteriors va mantenir les relacions amb els Aliats. Payne, i de la mateixa manera Thomàs, mostren com l'adopció de la posició de neutralitat espanyola per Lequerica va ser únicament per la supervivència del Règim després de la postguerra. Els autors no només ens mostren la neutralitat espanyola, sinó també com la política africanista del règim era abandonada per basar-se en l'atlantisme i l'hemisferi occidental. Moradiellos se centra en el mateix que la resta d'autors afirmant que la política exterior de Lequerica es va centrar a cercar l'aprovació dels Estats Units, a més d'avisar del perill soviètic a Europa a la postguerra; i per aconseguir-ho, Moradiellos explica que Franco va defensar el Règim com una "democràcia orgànica" i catòlica volent mostrar que era impensable que pogués anar en contra de la política internacional dels Estats Units, evitant, doncs, identificar-se amb l'Eix. Tusell en destaca la posició pro estatunidenca que va adoptar Lequerica, cosa que va sorprendre molt, cosa que per molts autors va ser per la influència que va rebre a la França de Vichy. A més, destaca que aquest apropament va ser perquè Espanya no tenia una altra opció en el moment. Això últim, l'autor ho identifica com a causa directa de l'adopció de la posició de neutralitat benèvola i la ruptura de les relacions hispano-japoneses. Per a Tusell, la ruptura de les relacions amb Alemanya a través de la suspensió del trànsit aeri entre ambdós països al 1944, va ser la conseqüència principal de les noves relacions entre Espanya i els Estats Units. Malgrat tot això, Tusell esmenta que les pressions dels Estats Units sobre Espanya van continuar establint-se noves demandes estatunidenques. Cal destacar que, segons l'autor, Espanya rebia recomanacions de fer

gestos clars de ruptura amb l'Eix abans de l'arribada de la pau sense que impliqués la seva entrada a la guerra. Finalment, segons Thomàs, l'actuació dels Estats Units a la guerra va ser la de mostrar a Franco alineat amb l'enemic feixista, ja que el règim de Franco en el nou món resultava una ofensa. Per aquest motiu, com afirma l'autor, a principis de 1945, els Aliats van dur un gir en la seva política respecte a Espanya passant d'evitar la seva participació a mostrar, públicament, la seva disconformitat amb el Règim; la qual cosa va provocar que Franco, de manera conscient, fes passos en la millora de les relacions amb els Aliats.

Finalitzada la lectura i l'anàlisi de les obres i dels treballs, queda evidenciat que, en matèria general, les relacions d'Espanya durant la Segona Guerra Mundial amb les potències aliades i viceversa és l'aspecte més treballat, malgrat que a l'explicació de l'acció diplomàtica se li afegeixin aspectes econòmics i militars. D'altra banda, per poder analitzar les relacions diplomàtiques entre Espanya i Itàlia, cal trobar bibliografia específica. A més, tot i que la presència de Portugal és tardana en la cronologia estructurada, apareix el moment més important de la diplomàcia espanyola durant la Segona Guerra Mundial i, els autors li dediquen poc espai. No només això, sinó també en destaquen poc el paper dels països d'Amèrica Llatina que van establir certes relacions amb Espanya.

Tot i que s'ha relacionat de manera sistemàtica la inacció d'Espanya a la guerra amb la inflexibilitat d'Alemanya de cedir en les demandes territorials ambicioses de Franco, aspecte al qual se li dona molta importància en les obres, no hem de deixar de banda que ha estat, des del punt de vista ideològic –per la lluita contra el comunisme, per exemple–, un agent important, malgrat que amb la intromissió dels Estats Units, la seva importància en l'àmbit estratègic fos gairebé nul·la. I és que els autors s'obliden d'aquest aspecte en l'últim any de la guerra centrant l'atenció cap als Aliats.

Per acabar, cal destacar el paper que ha tingut la lectura complementària emprada d'altres obres sobre Espanya entre els anys 1939-1945 (economia, comerç, política interior, entre d'altres), la qual ha permès una anàlisi més estructurada i entenedora sobre el recorregut de la diplomàcia espanyola a la Segona Guerra Mundial.

Així doncs, aquestes febleses detectades a la bibliografia mereixerien un estudi i una anàlisi atenta i sistemàtica, alhora que enriquirien més el coneixement d'un dels moments decisius de la història contemporània d'Espanya.

9. Bibliografia

- BOWEN, W. H. (2006): *Spain during World War II*. University of Missouri Press. London: Routledge.
- CANOSA, R. (2008): *Mussolini e Franco. Amici, alleati, rivali: vite parallele di duea dittatori*. Milano: Le scie, Mondadori.
- CAROTENUTO, G. (2005): *Franco e Mussolini. La guerra mondiale vista dal Mediterraneo: i diversi destini di due dittatori*. Milano: Sperling & Kupfer Editori.
- MORADIELLOS, E. (2016): “España y la Segunda Guerra Mundial, 1939-1945: Entre resignaciones neutralistas y tentaciones beligerantes”. A NAVAJAS, C. i ITURRIAGA, D. (Eds.), *Siglo. Actas del V Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo*. Universidad de La Rioja. Pp. 55-74. [Consultat el dia 21 d’abril de 2024] <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5668599>
- MORADIELLOS, E. (2005): *Franco frente a Churchill. España y Gran Bretaña en la Segunda Guerra Mundial (1939-1945)*. Barcelona: Ediciones Península.
- NERÍN, G., BOSCH, A., & PRESTON, P. (2001): *El Imperio que nunca existió: la aventura colonial discutida en Hendaya*. Barcelona: Plaza y Janés.
- PAYNE, S. G. (2008): *Franco y Hitler: España, Alemania, la Segunda Guerra Mundial y el holocausto*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- QUEIPO DE LLANO, G. (1996): “Franco y Mussolini entrevistados. La política exterior hispanaitaliana durante la guerra mundial”. A CONTRERAS, D. i PAYNE, S. (Eds.), *España y la segunda guerra mundial*. Madrid: Editorial Complutense, pp. 89-102.
- ROS AGUDO, M. (2008): *La Gran tentación: Franco, el Imperio Colonial y el proyecto de intervención española en la Segunda Guerra Mundial*. Barcelona: Styria.
- SMYTH, D. (1991): “Les Chevaliers de Saint-George’: La Grande-Bretagne et la corruption des généraux espagnols (1940-1942)”. *Guerres mondiales et conflicts contemporanis*, 41(162), pp. 29-54. [Consultat el dia 29 de maig de 2024] <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2783025>

- THOMÀS, J. M. (2007): *Roosevelt y Franco. De la Guerra Civil española a Pearl Harbor*. Barcelona: Edhasa.
- THOMÀS, J. M. (2010): *La batalla del wolframio. Estados Unidos y España de Pearl Harbor a la Guerra Fría (1941-1947)*. Madrid: Cátedra.
- TUSELL, X. i QUEIPO DE LLANO, G. (1985): *Franco y Mussolini. La política española durante la segunda guerra mundial*. Barcelona: Editorial Planeta.
- TUSELL, J. (1995): *Franco, España y la II Guerra Mundial. Entre el Eje y la neutralidad*. Madrid: Temas de Hoy.
- VIÑAS. A. (2016): *Sobornos. De cómo Churchill y March compraron a los generales de Franco*. Barcelona: Crítica.
- WIGG, R. (2005): *Churchill and Spain. The survival of the Franco Regime*. London: Routledge.